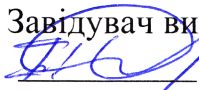

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ АВІАЦІЙНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ФАКУЛЬТЕТ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН
КАФЕДРА МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН, ІНФОРМАЦІЇ ТА
РЕГІОНАЛЬНИХ СТУДІЙ

ДОПУСТИТИ ДО ЗАХИСТУ
Завідувач випускової кафедри

Ніна РЖЕВСЬКА
« 20 » 12 2023 р.

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА
ВИПУСКНИКА ОСВІТНЬОГО СТУПЕНЯ МАГІСТР
СПЕЦІАЛЬНОСТІ 291 «МІЖНАРОДНІ ВІДНОСИНИ,
СУСПІЛЬНІ КОМУНІКАЦІЇ ТА РЕГІОНАЛЬНІ СТУДІЇ»
ОСВІТНЬО-ПРОФЕСІЙНОЇ ПРОГРАМИ
«ЗОВНІШНЯ ПОЛІТИКА І ДИПЛОМАТІЯ»

**Тема: «Трансформація зовнішньої політики Туреччини в постбіполярний
період: від європеїзації до антизахідного популізму»**

Виконавець: здобувач вищої освіти 2 курсу, 207М групи, Гнатюк Дмитро
Віталійович

Науковий керівник: д. і. н., професор кафедри міжнародних відносин, інформації та
регіональних студій Троян Сергій Станіславович

Нормоконтролер:

Троян С.С.

КИЇВ 2023

ЗМІСТ

ВСТУП.....	5
РОЗДІЛ 1. БІПОЛЯРНИЙ ПЕРІОД ТА ХОЛОДНА ВІЙНА ЯК КЛЮЧОВІ ЧИННИКИ ЗОВНІШНЬОЇ ПОЛІТИКИ ТУРЕЧЧИНИ В ХХ СТОЛІТТІ.....	8
1.1 Туреччина під час Холодної війни: прикордонна держава проти комунізму..	8
1.2 Міжнародна обстановка навколо Туреччини по закінченню Холодної війни.....	16
1.3 Перше десятиліття Туреччини в «новому» постбіполярному світі.....	
РОЗДІЛ 2. БАЛАНСУВАННЯ ТУРЕЧЧИНИ МІЖ ЄВРОПЕЇЗАЦІЄЮ ТА ПОЛІТИКОЮ АНТИЗАХІДНОГО ПОПУЛІЗМУ.....	
2.1 Європеїзація та етапи європеїзації Туреччини.....	
2.2 Популізм у турецькій зовнішній політиці за часів Партії справедливості та розвитку.....	
2.3 Пік напруженості із Заходом та спроба нормалізування відносин.....	
РОЗДІЛ 3. МІСЦЕ ТА ВПЛИВ ТУРЕЧЧИНИ ПІД ЧАС ЕСКАЛАЦІЇ МІЖНАРОДНИХ КОНФЛІКТІВ.....	
3.1 Турецько-українська співпраця в оборонній сфері.....	
3.2 Туреччина і російсько-українська війна.....	
3.3 Туреччина в умовах ескалації конфлікту між Ізраїлем і Газою.....	
ВИСНОВКИ.....	
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

США – Сполучені Штати Америки

РСАДПЗ – Рада співробітництва арабських держав Перської затоки

ХАМАС – Харакат аль-мукавама аль-ісламійя, Ісламський рух опору

ІДІЛ – Ісламська держава Іраку та Леванту

БААС – Партія арабського соціалістичного відродження

ЄС – Європейський Союз

ООН – Організація Об'єднаних Націй

ЗМЗ – зброя масового знищення

ОЕС – Організація економічного співробітництва

ОЧЕС – Організація Чорноморського економічного співробітництва

НАТО – North Atlantic Treaty Organization, Організація Північноатлантичного договору

СРСР – Союз Радянських Соціалістичних Республік

ТІКА – Турецьке агентство зі співробітництва та координації

ПСР – Партія справедливості та розвитку

РПК – Робоча партія Курдистану

МІТ – Milli İstihbarat Teşkilatı, Організація національної розвідки

МЗС – Міністерство закордонних справ

Мосад – Відомство розвідки та спеціальних завдань

MENA – Middle East and North Africa, регіон у складі Близького (Середнього) Сходу та Північної Африки

YPG – національна армія Сирійського Курдистану (Загони народної оборони)

TFP – Turkish foreign policy (турецька зовнішня політика)

МС – Митний союз

FETO – Fethullah Gülen Terrorist Organization (Терористична організація Фетхуллаха Гюлена)

РНП – Республіканська народна партія

НДП – Народно-демократична партія

ВСТУП

Сучасний геополітичний ландшафт став свідком глибокої трансформації динаміки зовнішньої політики Туреччини після закінчення Холодної війни. Ця трансформація має значні наслідки не лише для Туреччини, але й для ширшого геополітичного ландшафту. Розуміння факторів і процесів, що зумовлюють цю еволюцію, має вирішальне значення для науковців, політиків та аналітиків, які прагнуть зрозуміти сучасний політичний ландшафт.

Стратегічна важливість відносин між ЄС і Туреччиною в геополітичному, економічному та суспільному плані не має чіткого, лінійного шляху розвитку. Протягом багатьох десятиліть ці відносини були не лише складними, але й характеризувалися багатьма циклами зупинок і підйомів. Були фази зближення і прогресу, а також періоди байдужості або регресу - іноді домінували динамічні зміни, іноді - повільний розвиток або стагнація. Таким чином, моменти співпраці між ЄС і Туреччиною змінювалися періодами, коли актори віддалялися один від одного, не діючи узгоджено, доки нові події не нагадували їм про необхідність спільного управління їхньою взаємозалежністю і, зрештою, про їхні спільні риси.

Сьогодні припливи і відпливи у відносинах між ЄС і Туреччиною почали стагнувати і поступаються місцем "на перший погляд розбіжним відносинам", яким бракує відчуття базової взаємної довіри і надійності між цими "ключовими стратегічними партнерами". Хоча фази відчуження стали тривалішими, періоди послідовної співпраці без серйозних порушень практично зникли. Туреччина все частіше сприймається ЄС та його державами-членами як "непередбачуваний і ненадійний партнер" і як "ворожий сусід", що провокує конфлікти, який поступово відмежовується від основних норм і принципів Союзу. З іншого боку, для Туреччини ЄС дедалі частіше розглядається як "виснажена трансформаційна сила" через відродження "нелібералізму як рушійної сили в Європі" і як новий

геополітичний суперник, що керує боротьбою за владу в сусідніх з Туреччиною країнах, включаючи Лівію, Сирію та Східне Середземномор'я.

З іншого боку в Туреччині все частіше лунає антизахідна риторика. Останніми роками Туреччина пережила помітне і складне політичне явище: зростання антизахідного популізму. Ця суспільно-політична тенденція привернула значну увагу як всередині країни, так і на міжнародному рівні, змінюючи політичний ландшафт країни та впливаючи на її взаємодію із західними країнами.

Актуальність обраної теми дослідження обумовлена необхідністю розуміння еволюції зовнішньої політики Туреччини, яка має вирішальне значення в контексті глобальної політики, особливо з огляду на її стратегічне розташування на перехресті Європи та Близького Сходу. Перехід від європеїзації до антизахідного популізму має значні наслідки для регіональної стабільності, трансатлантичних відносин і ширшої динаміки міжнародних відносин.

Об'єкт дослідження: Туреччина в сучасній постбіполярній системі міжнародних відносин.

Предмет дослідження - характер, основні вектори й особливості зовнішньополітичної діяльності та європейського вектору Туреччини у постбіполярний період.

Мета дослідження: проаналізувати та зрозуміти трансформацію зовнішньополітичної траєкторії Туреччини, простеживши її еволюцію від періоду, що характеризувався європеїзаційними зусиллями, до появи антизахідного популізму.

Досягнення поставленої мети вимагає розв'язання таких основних завдань:

- Дослідити історичне коріння зовнішньої політики Туреччини, особливо в епоху після закінчення Холодної війни, щоб визначити початкові рушійні сили і впливи, які створили підґрунтя для подальшої трансформації.

- Дослідити періоди європеїзації у зовнішній політиці Туреччини, оцінити ступінь європейської інтеграції та її вплив на дипломатичні відносини Туреччини.
- Проаналізувати фактори, що сприяли зсуву в бік антизахідного популізму, включаючи внутрішньополітичні події, економічні міркування та культурні чинники, зокрема дослідити роль ключових політичних фігур і рухів у формуванні цієї зовнішньополітичної орієнтації.
- Дослідити місце та роль Туреччини вирішені найгостріших міжнародних конфліктах – російсько-українській війні та конфлікті між Палестиною та Ізраїлем, зокрема вплив даних конфліктів на формування зовнішньої політики турецької держави.
- Визначити вплив парламентських та президентських виборів 2023 р. в Туреччині на формування подальшого курсу зовнішньої політики держави.

Методи дослідження. Для досягнення поставленої мети та вирішені основних завдань, під час дослідження було використано наступні методи наукових досліджень:

- інституційний метод, який було використано для дослідження впливу провідних політичних діячів та партій на формування курсу зовнішньої політики держави;
- метод спостереження, за допомогою якого відбулось дослідження поглядів та напрацювань науковців та експертів даної проблематики;
- Метод прогнозування використовувався для формулювання характеристик досліджуваної проблеми та здійснення відповідних прогнозів;
- метод контент-аналізу – під час розгляду документації та стратегічних документів Туреччини пов'язаних з обраною;
- SWOT-аналіз зовнішньої політики Туреччини.

Практичне значення роботи полягає в тому, що її матеріали можуть бути використані у практичній діяльності науковців, студентів, дипломатичних

представників які займаються вивченням даної проблематики. Зміст і результати дослідження висвітлювалися у виступі на IV всеукраїнській студентській науковій конференції «Розвиток сучасної науки: актуальні питання теорії та практики»(Львів, 2023).

Структура кваліфікаційної роботи обумовлена її метою, завданням та предметом дослідження. Кваліфікаційної робота складається із вступу, трьох розділів, висновків та списку використаних інформаційних джерел (98 найменувань). Загальний обсяг роботи становить 103 сторінки

РОЗДІЛ 1. БІПОЛЯРНИЙ ПЕРІОД ТА ХОЛОДНА ВІЙНА ЯК КЛЮЧОВІ ЧИННИКИ ЗОВНІШНЬОЇ ПОЛІТИКИ ТУРЕЧЧИНИ В ХХ СТОЛІТТІ

1.1 Туреччина під час Холодної війни: прикордонна держава проти комунізму

Заснування Турецької Республіки в 1923 році означало радикальний розрив з османським минулим країни. Молодий республіканський режим Мустафи Кемалю Ататюрка реалізував авторитарну програму модернізації, спрямовану на реконструкцію держави і суспільства. Республіканська Туреччина була побудована за зразком західноєвропейських національних держав. Комплексні політичні, правові та культурні реформи, такі як нав'язана державою секуляризація, запровадження латинського алфавіту та мовна реформа, супроводжувалися зовнішньою політикою, яка сильно орієнтувалася на Францію та Велику Британію. Ця західна орієнтація спричинила за собою свідомий відхід від східних сусідів країни.

Тевфік Рюстю Арас, один з перших міністрів закордонних справ молодій республіки, заявив, що "Туреччина тепер є західною державою - смерть селянина на Балканах має для Туреччини більше значення, ніж смерть короля в Афганістані".[13] Наскільки зовнішньополітична орієнтація молодій республіки на Європу була ідеологічно обумовлена і спрямована на утвердження Туреччини як європейської держави, настільки ж вона являла собою прагматичну адаптацію до реалій епохи після Першої світової війни. Зрештою, більша частина сусіднього Близького Сходу опинилася під прямим чи опосередкованим європейським правлінням, і більшість політик, що впливали на регіон, приймалися в Парижі чи Лондоні.[68] Паралельно з відновленням відносин з колишніми супротивниками - Францією та Великою Британією - молодий республіканський режим намагався зберегти дружні стосунки зі своїм великим сусідом - Радянським Союзом. Однак,

в той же час, республіканський режим прагнув запобігти будь-якому просуванню комунізму в Туреччині.

Наприкінці Другої світової війни турецький уряд відчув загрозу через заклик Сталіна переглянути Конвенцію Монтре про режим проток і претензії на дві прикордонні турецькі провінції - Ардахан і Карс. Страх перед радянською інтервенцією зблизив Туреччину зі Сполученими Штатами. Турецький уряд наполегливо намагався інтегруватися в новий західний блок. Вашингтон спочатку зберігав обережність, оскільки був насторожений щодо надійності Туреччини, а також побоювався, що будь-яке втручання на користь Туреччини може поставити під загрозу післявоєнне мирне врегулювання. Однак зусилля турецького уряду виявилися успішними, коли радянсько-американські відносини погіршилися в 1946 році. Того ж року турецький уряд прийняв рішення про перехід від однопартійного правління до багатопартійної демократії. У 1947 році Туреччина отримала перший грант у розмірі 100 мільйонів доларів за доктриною Трумена на розвиток свого військового потенціалу".[84] У 1949 році Туреччина стала членом Ради Європи, а в 1952 році - членом НАТО. Інтеграція з альянсом та європейськими інституціями розглядалася як важлива гарантія проти Радянського Союзу та загрози комунізму, але в той же час кемалістські еліти вважали це підтвердженням омріяної західної ідентичності країни.

Незважаючи на те, що в той час Великобританія і Франція бачили роль Туреччини для альянсу переважно в контексті оборони Близького Сходу.[91]

З точки зору союзників по НАТО, головне значення мало географічне розташування Туреччини. Як єдиний член НАТО, що безпосередньо межує з Радянським Союзом, контролює протоки Босфор і Дарданелли і командує великою постійною армією, Туреччина представляла собою важливий форпост на південно-східному фланзі Альянсу.

Відносини Туреччини з її комуністичними сусідами, такими як Болгарія на заході і Радянський Союз на сході, були обмежені рамками Холодної війни.

Відносини з країнами Близького Сходу залишалися механічним пристосуванням до реалій епохи після Першої світової війни. Адже більша частина сусіднього Близького Сходу опинилася під прямим чи опосередкованим європейським правлінням, а більшість політик, що впливали на регіон, приймалися в Парижі чи Лондоні. Паралельно з відновленням відносин з колишніми супротивниками - Францією та Великою Британією - молодий республіканський режим намагався зберегти дружні стосунки зі своїм великим сусідом - Радянським Союзом. Однак, в той же час, республіканський режим прагнув запобігти будь-якому просуванню комунізму в Туреччині.

З точки зору союзників по НАТО, головне значення мало географічне розташування Туреччини. Як єдиний член НАТО, що безпосередньо межує з Радянським Союзом, контролює протоки Босфор і Дарданелли і командує великою постійною армією, Туреччина представляла собою важливий форпост на південно-східному фланзі Альянсу.

Відносини Туреччини з її комуністичними сусідами, такими як Болгарія на заході і Радянський Союз на сході, були обмежені рамками Холодної війни. Відносини з Близьким Сходом залишалися досить слабкими. Анкара виступала як сила статус-кво на Близькому Сході.

Багдадський пакт, підписаний у 1955 році між Туреччиною, Великою Британією та прозахідними урядами Іраку, Ірану та Пакистану, мав на меті створити оборонну регіональну організацію для стримування лівих революційних режимів і збереження статус-кво в регіоні. Туреччина була зацікавлена у стримуванні арабського націоналізму, оскільки арабські націоналістичні режими розглядалися як ворота для радянського впливу.

Анкара також вважала, що співпраця та узгодження з політикою та інтересами безпеки Сполучених Штатів і Великої Британії зміцнить довіру до Туреччини як надійного союзника. Орієнтація на Захід зайшла так далеко, що в

1956 році Туреччина проголосувала на Генеральній Асамблеї ООН проти незалежності Алжиру.[45]

Однак орієнтація на західні інтереси не сприяла ані посиленню значення Туреччини в НАТО, ані підвищенню її ролі на Близькому Сході. Багато союзників все ще сумнівалися у відданості Туреччини західній безпеці, а більшість арабських режимів вважали, що Туреччина діє як "прихвостень західного імперіалізму"[61]

Карибська криза 1962 року висвітлила дилему Туреччини. Таємна угода адміністрації Кеннеді з Радянським Союзом з метою дескалації кризи передбачала обмін. В обмін на виведення радянської ядерної зброї з Куби Сполучені Штати прибрали ядерні ракети, що базувалися в Туреччині. Той факт, що рішення, які стосуються безпеки Туреччини, приймалися над її головою, посилював відчуття другосортного членства в НАТО і викликав підозри щодо відданості Вашингтона безпеці Туреччини. Але у Анкари навряд чи була альтернатива.

З огляду на зростання лівих тенденцій у Туреччині, праві партії розглядали членство в НАТО як інструмент стримування комунізму і радянського впливу в країні. Страх перед комунізмом також сприяв створенню своєрідних внутрішніх альянсів на користь НАТО. Навіть ісламісти і праві націоналісти приєдналися до внутрішнього пронатовського фронту. У 1960-х роках страх перед комунізмом зайшов так далеко, що ісламісти звинувачували антинатовських протестувальників в тому, що вони не є ісламістами і поширюють комуністичні ідеї.[28] Можна стверджувати, що протягом усієї Холодної війни роль Туреччини як члена НАТО формувала уявлення про національні інтереси і, в ширшому сенсі, національну ідентичність.[59]

Ланцюг подій, що почався з політики гласності і перебудови Михайла Горбачова, яка призвела до розпаду Варшавського договору і, врешті-решт, розпаду Радянського Союзу, радикально змінив безпосереднє сусідство

Туреччини. Колись найсхідніший форпост Західного блоку, Туреччина тепер опинилася в центрі регіону, що перебуває у стані мінливості - регіону, який характеризується різноманітними політичними кризами та етнічними конфліктами, що мають серйозні наслідки для стабільності самої Туреччини. Таким чином, для Туреччини закінчення Холодної війни означало кінець певної передбачуваності та регіональної стабільності. Натомість відбулося протилежне: зростання невизначеності та регіональної нестабільності.

Паралельно зі зростанням нестабільності в Туреччині і навколо неї союзники по НАТО, здавалося, були повністю заціклені на стабілізації Центральної і Східної Європи. Туреччина відійшла на другий план у їхньому порядку денному. В результаті Анкара побоювалася зниження геостратегічної ролі Туреччини. У зв'язку з цими подіями багато турецьких політиків відчували ностальгію за часами Холодної війни, коли Туреччина мала свою чітко визначену роль «коли Схід був Сходом, а Захід - Заходом, і вони ніколи не повинні були зустрітись».[12] Анкара вступила у складний процес душевних пошуків, оцінюючи альтернативні геостратегічні варіанти.[66]

Вторгнення Іраку до Кувейту в серпні 1990 року кинуло виклик новому, але крихкому світовому порядку, що склався після Холодної війни, і водночас стало історичним моментом для його конфігурації. У ретроспективі відповідь Америки на неприховану агресію Саддама Хусейна стала для Туреччини важливою можливістю переосмислити свою геостратегічну роль. У цьому процесі президент Тургут Озал відіграв вирішальну роль. Призначений військовими після перевороту 1980 року на посаду міністра економіки, Озал відповідав за політику неоліберальних реформ і перехід Туреччини до ліберальної ринкової економіки. На перших виборах після перевороту, що відбулися в 1983 році, Озал разом зі своєю новоствореною Партією Батьківщини здобув абсолютну більшість голосів. У 1989 році парламент обрав його президентом республіки. Тургут Озал був першим, хто порвав із зовнішньополітичною традицією Туреччини, яка

полягала в обережному і стриманому підході до сусідів. Він був готовий ризикувати. Всупереч порадам турецького військового керівництва, міністерства закордонних справ, опору міністрів кабінету міністрів і сильної громадської опозиції - згідно з опитуванням, 70% опитаних виступали проти активної участі Туреччини у війні - Озал вирішив поставити Туреччину на чолі нової міжнародної коаліції, що діяла проти Саддама Хусейна. Незважаючи на високу інфляцію і негативні наслідки ембарго, Озал запевнив президента Буша в підтримці Туреччиною ембарго, накладеного на Ірак, і навіть запропонував надати війська.[29] У місяці, що передували військовому втручання, Озал став частим співрозмовником Буша, надаючи президенту інформацію та оцінки щодо розвитку подій в Іраку, можливостей і мотивації іракських збройних сил та психіки Саддама Хусейна. У той час Туреччина також відкрила неформальний канал між Вашингтоном і Тегераном. Озал зміг запевнити Буша в тому, що президент Ірану Рафсанджані схвалює і навіть опосередковано підтримує війну проти Саддама Хусейна.[63]

Як сусід Іраку і головний торговельний партнер, Туреччина мала вирішальне значення для посилення економічного і військового тиску на Багдад. Туреччина приєдналася до ембарго і закрила два нафтопроводи, що вели з Іраку до турецької гавані Юмурталік, розмістила військові сили на кордоні і відкрила базу Інджірлік для повітряних операцій з Туреччини.

Хоча закриття нафтопроводів посилювало економічний тиск, надання авіабази міжнародній коаліції на чолі з США дозволило відкрити північний фронт і посилити військовий тиск на Саддама Хусейна.

Після війни, навесні 1991 року, зіткнувшись зі зростаючою кількістю курдських біженців на іраксько-турецькому кордоні, Анкара мобілізувала Вашингтон. Разом з британським прем'єр-міністром Джоном Мейджором Тургут Озал зміг переконати президента Буша в гуманітарній кризі на турецько-іракському кордоні і в тому, що «масове вбивство курдів іракською армією може

перетворити перемогу у війні на поразку для Заходу». У квітні 1991 року ООН ухвалила резолюцію 688, яка дозволила союзницьким військам створити безпечні притулки на території Іраку. Операція «Забезпечення комфорту» почала захищати іракських курдів і доставляти їм допомогу. Це також спричинило встановлення безпольотної зони на північ від 36-ї паралелі, яку забезпечували американські, британські та французькі військово-повітряні сили. Президент Озал запропонував ввести турецькі війська на північ Іраку, але Буш, який критично ставився до будь-якого взуття на іракській землі, відхилив його пропозицію.[62] Операція «Забезпечення комфорту» заклала основу для створення Курдського автономного регіону в Північному Іраку (КРП).

Активна роль Озала у війні в Перській затоці підкреслила нову геостратегічну роль Туреччини і поклала початок більш наполегливій турецькій політиці сусідства. На відміну від своєї ролі під час Холодної війни, коли Туреччина була на задвірках міжнародної політики, вона раптово опинилася на авансцені. Туреччина почала переосмислювати своє геостратегічне значення. На відміну від часів Холодної війни, її нова роль полягала вже не у створенні "військової перешкоди" на шляху радянського наступу на Європу, а у виконанні такого завдання щодо агресії, яка походила з Близького Сходу.

Візит президента Джорджа Буша-молодшого до Туреччини в липні 1991 року, перший візит президента США з часів Дуайта Ейзенхауера в 1959 році, був покликаний вшанувати нову роль Туреччини. За візитом Буша-старшого послідував візит Білла Клінтона у 1999 році, Джорджа Буша-молодшого у 2004 році та Барака Обами у 2009 і 2015 роках. Послідовність візитів президентів США підкреслює, що з часів війни в Перській затоці Туреччина поступово почала відігравати центральну роль у стратегіях США на Близькому Сході.

Нова активність Туреччини в регіоні спочатку залишалася в рамках західної політики. Туреччина ставала напористою лише там, де її напористість узгоджувалася з її західними союзниками, і особливо зі Сполученими Штатами.

Так було і на Балканах, незважаючи на те, що криваві югославські війни за незалежність поставили Туреччину перед новим, відмінним від попередніх, викликом.

1.2 Міжнародна обстановка навколо Туреччини по закінченню Холодної війни

Два роки між листопадом 1989 та груднем 1991 докорінно змінили міжнародну політику. Падіння Берлінського муру, крах комуністичних режимів у Центральній та Східній Європі та розпад Радянського Союзу поклали початок кінця порядку, що склався після Другої світової війни і характеризувався стримуванням та біполярністю. Закінчення Холодної війни відкрило нову еру у світовій політиці. Зняття залізної завіси, зокрема, підживлювало надії на демократичне майбутнє і кінець блокового мислення. Френсіс Фукуяма з ентузіазмом проголосив "кінець історії" в Європі та початок ліберальної ери.[46] Роком пізніше, коли завершувалося об'єднання Німеччини, президент Джордж Буш-старший оголосив про початок "нового світового порядку", який характеризується міжнародним співробітництвом. До 1995 року стали популярними дискусії про "кінець національної держави" і початок "епохи без кордонів".[58]

У наступні роки, однак, ставало дедалі зрозуміліше, що кордони не зникли, а поділ світу не був подоланий. Натомість відбувалося переосмислення кордонів. Геополітичні міркування почали впливати на дебати щодо етнічної та релігійної ідентичності, поступово витісняючи політичну ідеологію та блокове мислення.

Туреччина опинилася серед країн, на які суттєво вплинув кінець біполярної світової системи. Після закінчення Холодної війни Анкара не лише раптово опинилася в центрі дестабілізованого регіону, охопленого різноманітними

етнічними конфліктами, але й зіткнулася з проблемою переосмислення власної ідентичності та місця в міжнародній політиці.

Тектонічні зрушення в безпосередньому сусідстві Туреччини між 1989 і 1992 роками поставили Анкару перед численними викликами. У 1989 році Туреччина зіткнулася з напливом понад 360 000 етнічних турецьких біженців з Болгарії, вигнаних комуністичним режимом Живкова. У 1990 році спалахнув конфлікт між радянськими республіками Азербайджан і Вірменія за Нагірний Карабах. У серпні того ж року Саддам Хусейн вторгся до Кувейту. Як сусідня держава, Туреччина відігравала ключову роль у здійсненні міжнародного ембарго, накладеного на Ірак. У січні 1991 року розпочалася війна в Перській затоці. Турецькі авіабази мали вирішальне значення для повітряних ударів антисаддамівської коаліції по Іраку. У березні 1991 року понад 450 000 курдів втекли від Саддама Хусейна до гірського прикордонного регіону між Туреччиною та Іраком, що призвело до великої гуманітарної кризи в прикордонних регіонах Туреччини. Влітку 1991 року розпалася Югославія і почалися Балканські війни.

Туреччина зіткнулася з напливом боснійських біженців. У грудні 1991 року розпався Радянський Союз, залишивши Туреччину з трьома новими незалежними і політично нестабільними сусідами: Грузією, Вірменією та Азербайджаном.

Туреччині спочатку було важко адаптуватися до цього швидко мінливого міжнародного середовища. Віддалена від ентузіазму західних союзників щодо неминучого возз'єднання Європи, Туреччина ставала все більш ізольованою і відчуженою. Колись західний військовий форпост на кордонах Радянського Союзу, Туреччина була змушена переосмислити власну міжнародну роль. У цьому відношенні війна в Перській затоці 1990-1991 років стала поворотним моментом. Місяці, що передували міжнародному втручання 1991 року, переосмислили геостратегічну важливість Туреччини в новому регіоні не лише в

очах її західних союзників, але й в очах самих турецьких політиків. Події в безпосередньому сусідстві змусили Туреччину стати активнішою і наполегливішою в багатьох регіонах.

Одночасно Туреччина стала активною на Балканах, Близькому Сході, в Чорноморському регіоні, на Кавказі і в пострадянських республіках Центральної Азії. Оскільки Туреччині не вистачало економічного і політичного потенціалу, країну розоряли гіперінфляція, політична нестабільність і військова боротьба з курдською сепаратистською РПК, стратегія сусідства Анкара намагалася скористатися спільною османською історією, спільними релігійними традиціями, культурною спорідненістю і родинними зв'язками.

Більше того, за підтримки США Туреччина намагалася експортувати власну світську і прозахідну модель до нових незалежних тюркських республік Центральної Азії.

Наголос на родинних зв'язках, релігії та світськості в стратегії сусідства ще більше розпалив внутрішні питання турецької ідентичності, що кипіли в Туреччині. Зростаючий курдський рух та ісламістський рух, що зароджувався, все частіше кидали виклик кемалістському (названому на честь засновника республіки Мустафи Кемалю Ататюрка) розумінню націоналізму та секуляризму.

Туреччина, країна з мусульманською більшістю населення, яка є частиною західного блоку, намагається переосмислити власну ідентичність, а також відносини зі своїми сусідами і західними партнерами. Акцент на мусульмансько-турецькій, але світській ідентичності Туреччини спочатку, здавалося, збільшив роль Туреччини в регіоні, а також підвищив її значення в очах західних союзників, у середньостроковій і довгостроковій перспективі політика ідентичності ще більше посилює відчуження між Туреччиною, Європою і Сполученими Штатами.

1.3 Перше десятиліття Туреччини в «новому» постбіполярному світі

Закінчення Холодної війни ознаменувало перехід від політики, заснованої на ідеології, до політики, заснованої на ідентичності. Криза на Балканах, спричинена насильницьким розпадом Югославії, є однією з найважливіших подій цього переходу. Промова Слободана Мілошевича в Косово в 1987 році, де він підбурював сербський націоналізм посиленнями на османське завоювання і за рахунок автономії албанців-мусульман, що становили більшість населення, поклала початок кінця Югославії.

Спочатку Туреччина утримувалася від будь-якого прямого втручання в події на Балканах. Анкара вичікувала і спостерігала, яку позицію займуть Європа і США. Однак турецька громадськість дедалі більше переймалася долею мусульманських громад на Балканах.[82] Багато турків мали родинні зв'язки з мусульманами в югославських республіках Боснії, Македонії та Косово, а також Албанії. Пасивність щодо масових вбивств мусульман у Боснії викликала обурення серед багатьох турецьких громадян. Більше того, ці події були інструменталізовані новим ісламістським рухом. Дискурси Партії Рефах зображували страждання європейських мусульман у цивілізаційних термінах, як частину нового світового порядку, що характеризується західною (християнською) гегемонією та репресіями проти мусульман. Кадри геноцидної різанини мали глибокий вплив на турецьке суспільство, далеко за межами ісламістських електоральних груп. Збір коштів для мусульманських братів у Боснії і демонстрації за активну участь Туреччини були вираженням солідарності з подіями на Балканах. Президент Озал також наполягав на більш активній зовнішній політиці Туреччини щодо балканської кризи, однак тим часом його партія втратила більшість у парламенті, а президент і його зовнішньополітична позиція стали досить ізольованими. Незважаючи на зростаючий тиск, позиція

нового турецького уряду щодо югославських воєн загалом і особливо Боснії залишалася спостережливою і обережною.

Політика Туреччини змінилася лише тоді, коли змінилася політика Заходу в 1992 р.. Турецький уряд визнав незалежність колишніх югославських республік Словенії, Хорватії та Боснії і Герцеговини лише після того, як це зробили Сполучені Штати та Європейське співтовариство у квітні 1992 року.

Пізніше турецькі військово-повітряні сили взяли участь у зміцненні безпольотної зони над Боснією і розмістили 100 солдатів у Зениці. У 1992-1995 роках Анкара надавала війська до складу Сил ООН з охорони (UNPROFOR), а також до складу Сил з виконання (IFOR), що прийшли їм на зміну, у 1995-1996 роках, а потім у 1996-2004 роках - до складу Сил стабілізації в Боснії і Герцеговині (SFOR). Туреччина також брала активну участь в операціях НАТО в Косово.

На внутрішньому рівні балканські війни і страждання боснійських мусульман, безумовно, сприяли піднесенню ісламістської Партії рефах (РП), яка здобула перемогу в муніципалітетах Стамбула і Анкари на місцевих виборах 1994 року. Ісламісти також скористалися зростаючою соціальною нерівністю і занепадом лівих партій. З середини 1980-х років конкуруючі дискурси етнічної та релігійної ідентичності поступово почали витіснити економічну боротьбу як визначальний фактор політичної організації та протесту.[55] Партія Рефах поєднувала у своїх політичних посланнях боротьбу проти нерівності та несправедливості з релігійними посланнями та мовою моральних принципів. РП пропагувала соціальну справедливість, засновану на мусульманській солідарності. Їхній дискурс перемістив релігійні послання в центр політичних дебатів.

Озираючись назад, можна стверджувати, що страждання боснійських мусульман під час Балканських воєн та інертність міжнародної спільноти

спричинили політичний дискурс, який згодом позиціонуватиме Туреччину як захисника прав пригноблених мусульман у світі.

З початку 1990-х років ісламізм і новий курдський сепаратистський рух стали двома політичними рухами, заснованими на ідентичності, які все більше кидали виклик кемалістському політичному врегулюванню.

Поява Партії добробуту та курдського питання були не лише вираженням політизації пригнічених релігійних та етнічних ідентичностей, але й результатом викривленого розподілу багатства, спричиненого розвитком капіталістичної економіки. Ісламістський рух був підтриманий малозабезпеченими групами населення, а курдське питання виникло в найбільш бідних і економічно слабзорозвинених провінціях Туреччини. Військовий конфлікт між турецькою армією і курдською сепаратистською РПК розгорівся у 1980-х роках і досяг апогею в 1990-х роках. У більшості східних і південно-східних провінцій країни було введено надзвичайний стан.[24]

У той же час, розпад Радянського Союзу в 1991 році надав Туреччині трьох нових сусідів на сході: незалежні колишні радянські республіки Грузія, Вірменія та Азербайджан. Етнічні конфлікти між цими країнами та всередині них, а також за їх межами, мали негайний дестабілізуючий вплив на Туреччину. Багато турецьких громадян мають абхазьке, черкеське, чеченське або грузинське походження. Багато з них симпатизували різним сторонам конфлікту. Через спільне етнічне походження Туреччина відкрито стала на бік Азербайджану в конфлікті навколо Нагірного Карабаху, але утрималася від активної участі в будь-якому військовому конфлікті.

Нові незалежні тюркські республіки в Центральній Азії стали ще однією новою ареною для турецької зовнішньої політики.

Заохочувана Сполученими Штатами, Анкара вступила з Росією та Іраном у перегони за вплив у регіоні. Анкара сподівалася скористатися спільністю етнічного походження і розширити свою економічну, культурну і політичну

сферу впливу в Центральній Азії. Інша мета полягала в пошуку нових джерел енергії та зменшенні залежності Туреччини від поставок російського газу. Однак амбітна політика Туреччини в Центральній Азії зазнала невдачі. Анкара недооцінила триваючу присутність Росії в регіоні, який географічно та історично досить відірваний від Туреччини, і переоцінила власний економічний і політичний потенціал, а також силу етнічних спільнот.

Водночас можна стверджувати, що акцент Анкари на етнічній та релігійній спільноті з сусідніми регіонами посилив внутрішні дебати про турецьку ідентичність. Однак політолог Хакан Явуз справедливо підкреслює, що, незважаючи на те, що поява нових незалежних держав у Центральній Азії та війна в Боснії відіграли певну роль у переосмисленні турецької ідентичності, протягом 1990-х років турецька зовнішня політика продовжувала перебувати під впливом дебатів у Вашингтоні та в основних європейських столицях.

Кенгіз Гюней у своїх працях стверджує, що з 1990-х років турецький політичний істеблішмент почав позиціонувати Туреччину як лімінальну державу, підкреслюючи її гібридну ідентичність та унікальну географію між цивілізаційними концепціями Сходу і Заходу як місце зустрічі різних культур. Ця стратегія мала на меті посилити економічний і політичний вплив Туреччини в цих регіонах і гарантувати постачання енергоносіїв, але вона також сподівалася використати "стратегічну важливість Туреччини для її західних і особливо європейських союзників". Прикладом свідомого перепозиціонування Туреччини в рамках нової цивілізаційної геополітики як країни, що гарантує європейську безпеку і водночас пов'язує Схід із Заходом, стало звернення президента Озала до Парламентської асамблеї Західноєвропейського Союзу в Парижі в 1991 році. У своїй промові він визначив Туреччину як "підйомний міст європейської фортеці сучасної цивілізації та її ворота на Близький Схід".[89]

Заява Озала багато в чому збігалася з поглядами Вашингтона.

Закінчення Холодної війни поставило Туреччину перед невизначеністю щодо її нової ролі в новому світі після закінчення Холодної війни. Ця зміна в міжнародній структурі була пов'язана з внутрішніми проблемами Туреччини, і разом вони "створили нову напруженість". Це було найбільш очевидно у відносинах Туреччини з Близьким Сходом, де внутрішні проблеми політичного ісламу і курдського націоналізму переплелися з відносинами Туреччини з цим регіоном". Адміністрація Клінтона (1993-2001) розглядала Туреччину як частину європейської архітектури безпеки. Туреччина вважалася важливою для європейської безпеки, але в світлі зростання ісламізму і курдського екстремізму вона також вважалася нестабільною. Тому її світський характер слід було стабілізувати шляхом закріплення в рамках ЄС.[54]

Таким чином, Сполучені Штати стали важливим прихильником і промоутером інтеграції Туреччини з Європейським Союзом. Ян Лессер стверджує, що з точки зору Вашингтона, інтеграція Туреччини з ЄС була чимось більшим, ніж її місце в Європі та позитивний вплив на стабільність Туреччини, «мова йшла про регіональну безпеку та розвиток на європейській периферії та за її межами».

Лісабонський саміт Європейського Союзу 1992 року визнав нову геостратегічну важливість Туреччини для ЄС і закликав до поглиблення відносин. За лаштунками адміністрація Клінтона наполегливо закликала союзників-членів ЄС надіслати позитивні сигнали Туреччині. У Європі погляди на Туреччину розійшлися. У той час як Великобританія та Італія підтримували членство Туреччини, оскільки це зміцнило б атлантизм Європи, інші країни, такі як Греція, Франція, Данія чи Німеччина, були досить критично налаштовані щодо потенційного вступу Туреччини.[49]

У той же час, Туреччина не змогла пройти процес глибокої демократизації. Туреччина пережила перехід до ринкової економіки на початку 1980-х років, але економічна лібералізація не супроводжувалася більшою політичною свободою.

Туреччина мала труднощі з адаптацією до нового ліберально-демократичного порядку. Турецька демократія все ще функціонувала в авторитарних світських кемалістських рамках, які охороняла потужна армія, придушуючи курдську, ісламську та ліву політичну ідентичність. Зростання ісламізму і курдського націоналізму ще більше зміцнило кемалістський авторитарний секуляризм.

Хоча союзники по НАТО часто ігнорували недемократичні процеси в Туреччині під час Холодної війни, дефіцит демократії в Туреччині дедалі більше загострював відносини із Заходом загалом, але особливо з ЄС в епоху після закінчення Холодної війни, коли більшість колишніх комуністичних країн переживали перехід до демократії. У своєму прагненні стати членом ЄС Туреччина відстала від країн Центральної та Східної Європи, які проводили реформи.

Критика вступу Туреччини до ЄС незабаром набула культуралістського характеру, підкреслюючи іншу, ісламську природу Туреччини як головну перешкоду на шляху до членства.

Якщо під час Холодної війни політична Європа сприймалася як "вільна Європа" на противагу "комуністичній Європі", то з розпадом біполярної світової системи концептуальне визначення Сходу і Заходу змінилося.[56] Кордони Європи повільно перекроювалися за цивілізаційною ознакою. У наступні роки дебати про цивілізаційну геополітику дедалі більше затьмарюватимуть інші аргументи "за" і "проти" щодо процесу вступу Туреччини до ЄС.

Противники і прихильники членства Туреччини в ЄС в основному посилятимуться на "мусульманську ідентичність Туреччини та її особливе геополітичне місце, що послаблює позиціонування Анкари як гібридної країни, яка поєднує Схід і Захід". У той час як опоненти, посиляючись на мусульманську ідентичність Туреччини, ставили під сумнів її європейськість і проблематизували її місце розташування, прихильники підкреслювали стратегічне значення

Туреччини для європейської безпеки і її здатність поєднувати іслам з демократією і ринковою економікою як стратегічний актив.

Частково через попередження прем'єр-міністра Кіллера, а частково для того, щоб утримати Туреччину в межах досяжності, але поза межами ЄС, рішення про митний союз було ухвалене Радою асоціації між ЄС і Туреччиною 6 березня 1995 року.[17] Незважаючи на негативну позицію Європарламенту з цього питання, країни-члени ЄС, включаючи Францію, Німеччину та Велику Британію, підтримали митний союз з Туреччиною. Однак Європарламент повинен був дати згоду на це рішення, і він поставив своє схвалення в залежність від приведення Туреччиною свого режиму прав людини у відповідність з режимом ЄС.[17] В результаті турецький уряд прийняв поправки до конституції та закону про боротьбу з тероризмом, які мали на меті покращити стандарти демократії та прав людини в Туреччині. Ці поправки поклали початок обумовленості членства в ЄС для Туреччини, але вони були набагато меншими за масштабами, ніж період, що розпочався з набуттям Туреччиною статусу кандидата на вступ до ЄС у 1999 році. Незважаючи на реформи, проведені турецьким урядом, Європарламент все ще залишався неохочим. На той момент лобіювання з боку деяких країн-членів, таких як Німеччина і Великобританія, а також наполягання Туреччини на тому, що митний союз може успішно прив'язати Туреччину до Заходу і запобігти політичному успіху ісламістів у Туреччині, змогли переконати Європарламент.[95]

Хоча Анкарська угода передбачала митний союз як етап у відносинах між ЄС і Туреччиною, умови митного союзу, що набули чинності 1 січня 1996 року, були кроком назад у порівнянні з Анкарською угодою. Митний союз не передбачав вільного руху робочої сили, послуг або капіталу, тоді як це було передбачено Анкарською угодою. ЄС і Туреччина домовилися про скасування митних зборів і кількісних обмежень між собою на промислові товари, а Туреччина також зобов'язалася прийняти комерційну політику ЄС і

преференційні торговельні угоди протягом п'яти років.[39] В результаті рішення про митний союз середньозважені ставки захисту імпорту в Туреччині знизилися з 5,9% до 0%, а для товарів з третіх країн вони впали з 10,8% до 6%. Митний союз призвів до певної втрати автономії Туреччини в питаннях торговельної політики, оскільки в майбутньому Союз може укласти преференційні торговельні угоди з третіми країнами, до яких Туреччина повинна буде приєднатися.

В іншому випадку ці треті країни могли б скористатися перевагами преференційного торговельного режиму, який вони мають з ЄС при експорті до Туреччини завдяки митному союзу між Туреччиною та ЄС, без необхідності відповідати взаємністю, оскільки їхні угоди дозволяли лише товари, що походять з ЄС, потрапляти на їхні ринки зі зниженими тарифами.

Разом із подальшою лібералізацією торгівлі рішення про створення митного союзу також поклало на Туреччину зобов'язання запровадити політику стандартизації та конкуренції, значною мірою подібну до політики ЄС.⁴⁸⁰ Туреччина запровадила конкурентну політику, яка здебільшого була змодельована за зразком політики ЄС, і скасувала свої схеми стимулювання експорту, засновані на результатах діяльності, через зобов'язання, взяті на себе в рамках митного союзу. Проте Туреччина очікувала більшого, ніж митний союз, оскільки турецька еліта сприймала митний союз як стратегію, що сприятиме членству в ЄС, тоді як ЄС запропонував його лише як тимчасову альтернативу членству після того, як Туреччина подала заявку на членство в 1987 році.

У 1997 році європейські християнсько-демократичні партії, головні опоненти вступу Туреччини, виступили зі спільною декларацією, в якій стверджували, що "Європейський Союз - це цивілізаційний проект, і в рамках цього цивілізаційного проекту Туреччині немає місця". З огляду на негативні повідомлення, що надходили з європейських столиць щодо вступу Туреччини, більшість турецької громадськості була переконана, що "залізна завіса", яка

колись розділяла Європу, замінюється "культурною/релігійною залізною завісою". Однак, здавалося, що Туреччина просунулася за цю завісу.

До середини 1996 року ПСР перебувала в коаліції з НРП Тансу Чіллера, і це настільки занепокоїло кемалістських військових, що вони почали стежити за діяльністю ПСР з метою захисту світського режиму. Політичний іслам був не єдиною внутрішньою загрозою, яку сприймали військові, курдський націоналізм також був на підйомі. Зростання ісламізму і курдського націоналізму також почало кидати виклик основним засадам кемалістської ідеології, на яких твердо стоїть турецька зовнішня політика. Як стверджують Алтунісік і Тур, у 1990-х роках дебати про національну ідентичність Туреччини також посилювалися, оскільки процес модернізації породив власне невдоволення...[88] Наприклад, коли ісламістська Партія добробуту прийшла до влади як старший коаліційний партнер у 1997 році, вона використала зовнішню політику, зокрема відносини Туреччини з ісламськими країнами, як один з головних стовпів своєї контрідології.

Дійсно, коли він став прем'єр-міністром у 1996 році, перший офіційний візит Ербакана відбувся до Ірану. Потім він також поїхав до Лівії, щоб стати посередником у стягненні лівійського боргу турецьким будівельним фірмам, де він сидів і слухав, як Муаммер Каддафі докоряв Туреччині за її союз з НАТО і ЄС. Він запропонував ісламську зону вільної торгівлі та ісламську "Велику вісімку" як альтернативу західному альянсу. У поєднанні з несамовитим тероризмом РПК та ісламським тероризмом ці політичні маневри посилили сприйняття загрози військовими.

У відповідь на таке сприйняття загрози з боку курдського націоналізму та ісламізму військові посилили свій вплив на політику і ще більше догматизували кемалізм, послабивши націоналізм і секуляризм до екстремальних рівнів і знизивши значення реформізму і цивілізаційного підходу серед принципів кемалізму. Це призвело до того, що військова еліта сформулювала кемалізм як

ідеологію, що вимагає придушення будь-якого курдського націоналізму і політичного ісламу задля збереження єдності турецької держави. Військова еліта і націоналісти сприймали будь-яке втручання з боку ЄС як спробу розділити Туреччину, так само, як "вони" намагалися це зробити наприкінці Першої світової війни. Це призвело до того, що військові почали все більше втручатися в процес вироблення політики.

Кульмінацією зростання ролі військових стала військова інтервенція 28 лютого 1997 року, яка тривала до початку 2000-х років. Під час прем'єрства Неджметтіна Ербакана, лідера ісламістської ВП, військові втрутилися в політику через меморандум, в якому вони застерігали від поширення ісламістського фундаменталізму. Це втручання призвело до закриття РП Конституційним судом, а також до того, що військові поставили ісламістів під пильний контроль. У процесі цього проісламська бізнес-асоціація MUSIAD зазнала величезної шкоди, оскільки її членам було заборонено брати участь у державних закупівлях. Наприкінці 1990-х років військові де-факто взяли під свій контроль державні процедури працевлаштування, перевіряючи біографічні дані кандидатів на державні посади. Вся ця жорстка мілітаристська політика призводила до порушень прав людини, і ЄС, особливо Європарламент, дедалі більше висловлював невдоволення цими порушеннями. У грудні 1997 року, після інтервенції 28 лютого, на саміті в Люксембурзі ЄС оголосив країни ЦСЄ кандидатами, але виключив Туреччину. Також після кризи між Туреччиною і Грецією щодо суверенітету острівця в Егейському морі в 1996 році Греція наклала вето на виділення фінансової допомоги Туреччині, яка була виділена в рамках рішення про митний союз.[21] Це викликало значне розчарування серед турецької політичної еліти. Прем'єр-міністр Туреччини заявив про припинення будь-якого політичного діалогу з ЄС. Ці фактори призвели до досить конфліктної зовнішньої політики наприкінці 1990-х років. Зовнішня політика під залізним кулаком військових у другій половині 1990-х років все ще була орієнтована на

США. Але водночас військові активно намагалися захистити територіальну цілісність країни від внутрішніх і міжнародних загроз, що походили переважно з півдня. Ця діяльність послабила ситуацію з правами людини в Туреччині, а також погіршила відносини з її арабськими сусідами на Близькому Сході. Протягом більшої частини 1990-х років відносини Туреччини з арабськими сусідами були напруженими, в кращому випадку нестабільними. Туреччина опинилася на межі війни з Сирією в 1990-х роках з кількох причин. Серед них - підтримка Сирією членів РПК, суперечка про кількість води, яку має випускати Туреччина, її угода з Грецією про дозвіл грецьким військовим літакам використовувати сирійський повітряний простір у разі розбіжностей з Туреччиною.[60] У 1998 році Туреччина зіткнулася з Сирією через її підтримку РПК і переховування лідера РПК Абдулли Оджалана. Зрештою, за допомогою американської розвідки Туреччина змогла захопити Оджалана на початку 1999 року.

1990-ті роки характеризуються турецькими військовими вторгненнями до Північного Іраку з метою боротьби з тероризмом РПК, оскільки центральний іракський уряд мав обмежений контроль над цією територією після створення безпольотних зон, що призвело до вакууму влади. Відносини Туреччини з Іраном також були проблематичними протягом 1990-х років на тій підставі, що Іран переховував РПК протягом 1990-х років. Інші занепокоєння Туреччини були пов'язані з прагненням Ірану експортувати свій бренд ісламського радикалізму і його підтримкою деяких ісламістських терористичних організацій, таких як "Хезболла". Ця напруженість загострилася в 1997 році, коли посол Ірану в Туреччині виступив за прийняття ісламського права в Туреччині. Ця промова справді стала одним із спускових гачків для інтервенції 28 лютого 1997 року. На тлі погіршення відносин з арабськими сусідами на Близькому Сході Туреччина зміцнила свої відносини з Ізраїлем, які вже перебували в процесі нормалізації в 1990-х роках в результаті арабо-ізраїльського мирного процесу. Це зближення було частково успіхом групи політичних підприємців, очолюваних військовими,

над ісламістськими колами, які скептично ставилися до Ізраїлю і виступали за інтеграцію з ісламським світом. Поки зовнішня політика Туреччини щодо Близького Сходу проходила через ці конфлікти, через виключення Туреччини з політики розширення на Люксембурзькому саміті 1997 року політичні відносини з ЄС також були заморожені. Європейська Рада попросила Комісію підготувати Звіти про прогрес для Туреччини разом з країнами-кандидатами, хоча Туреччина ще не була оголошена кандидатом. Через рік, у 1999 році, Гельсінське рішення ЄС оголосити Туреччину кандидатом на вступ до ЄС призвело до відновлення євро-ентузіазму в Туреччині. Туреччина повинна була отримати вигоду від стратегії підготовки до вступу і бути оціненою на основі її успіхів у виконанні Копенгагенських політичних критеріїв для вступу. У висновках головування йдеться про наступне:

«Туреччина є державою-кандидатом, якій судилося приєднатися до Союзу на основі тих самих критеріїв, що застосовуються до інших держав-кандидатів. Спираючись на існуючу європейську стратегію, Туреччина, як і інші держави-кандидати, отримає вигоду від стратегії перед вступом, спрямованої на стимулювання і підтримку її реформ. Це включатиме посилений політичний діалог з акцентом на досягненні прогресу у виконанні політичних критеріїв для вступу з особливим наголосом на питаннях прав людини, а також на питаннях, зазначених у параграфах 4 і 9(а)». Питання, згадані в параграфі 4, - це заклик ЄС до мирного врегулювання прикордонних суперечок та будь-яких інших невирішених питань, у разі необхідності, шляхом звернення до Міжнародного суду ООН. Питання, порушене в пункті 9(а), є особливим акцентом на кіпрській суперечці і вираженням рішучої підтримки ЄС зусиль Генерального секретаря ООН Аннана щодо її вирішення. Ці питання були висунуті як умови щодо кандидатури Туреччини через погрозу Греції застосувати право вето, якщо вони не будуть сформульовані в рішенні.[50]

РОЗДІЛ 2. БАЛАНСУВАННЯ ТУРЕЧЧИНИ МІЖ ЄВРОПЕЇЗАЦІЄЮ ТА ПОЛІТИКОЮ АНТИЗАХІДНОГО ПОПУЛІЗМУ

2.1 Європеїзація та етапи європеїзації Туреччини

Поняття європеїзації на сьогоднішній день стало одним з найбільш універсальних концептів європейських студій. З початку 1990-х років науковці використовують цей термін як інструмент для аналізу різних аспектів трансформаційної сили європейської інтеграції, а також для вивчення різних аспектів трансформації, спричиненої європейською інтеграцією в країнах-членах Європейського Союзу (ЄС) та країнах-кандидатах на вступ до ЄС. Після Гельсінського рішення 1999 року, коли Туреччина отримала статус кандидата на вступ до ЄС, європеїзація стала одним із провідних концептуальних підходів, через призму якого розглядаються відносини між ЄС і Туреччиною. Згідно з основоположною концепцією терміну Радаеллі, європеїзація - це процес конструювання, поширення та інституціоналізації формальних і неформальних правил, процедур, політичних парадигм, стилів, способів ведення справ, а також спільних переконань і норм, які спочатку визначаються і закріплюються в процесі прийняття рішень ЄС, а потім інкорпорується в логіку внутрішніх дискурсів, ідентичностей, політичних структур і державної політики.[96]

Що стосується діалогу між ЄС і Туреччиною, європеїзацію можна пояснити як трансформацію способу, в який турецькі інститути, політика і "спосіб ведення справ" будуються і впроваджуються, щоб забезпечити загальне наближення Туреччини до стандартів ЄС. У свою чергу, деєвропеїзацію можна розуміти як "втрату або послаблення ЄС/Європи як нормативного/політичного контексту і як точки відліку у внутрішньому середовищі та національних публічних дебатах" в Туреччині.[96]

Територіальний масштаб європеїзації стосується простору, в межах якого ЄС має вплив. Територіальні рамки зосереджуються на питанні, чи залишається вплив ЄС обмеженим лише країнами-членами ЄС, чи він також включає країни, що не є членами ЄС, такі як Туреччина. Окрім територіального охоплення концепції, європеїзація також оцінюється в літературі з точки зору її впливу у взаємопов'язаних сферах державного устрою, політики та політики. Сфера "державного устрою" охоплює національні системи управління, адміністративні структури, а також виконавчу, законодавчу та судову владу відповідної країни. Сфера "політики" стосується ширших законодавчих рамок, таких як економічна, сільськогосподарська, судова та внутрішня політика відповідної країни. Нарешті, сфера "політики" стосується політичних партій, політичних акторів, виборів і громадської думки в країні. Зрушення у внутрішніх ідентичностях та дискурсах також розглядаються в цьому розділі під рубрикою "політика", оскільки політологічні дебати, принаймні з початку 1980-х років, були розширенням цієї сфери. До цієї сфери належать не лише формальні інституції, але й неформальні політичні процеси, ідентичності, дискурси та переговори про владу в політичній сфері.

Наприкінці 1990-х - на початку 2000-х років європеїзація була переосмислена як висхідний процес, що охоплює різні аспекти суспільства і політики в державах-кандидатах на вступ до ЄС і в третіх країнах. Висхідний підхід до вивчення європеїзації "[...] починається і завершується на рівні національних акторів".[97] З розширенням на Схід, зокрема, дослідження "трансформаційної сили" ЄС змістилося з контексту членства до контексту вступу, а так звана "європеїзація, зумовлена розширенням" почала зосереджуватися на внутрішній сфері. Література з європеїзації "другого покоління" ставила в центр аналізу роль обумовленості та Копенгагенських критеріїв, які виступали каталізатором внутрішніх реформ, зокрема, у сферах політики, права та освіти, в країнах-кандидатах.

Відповідно до історичних віх, які визначали розвиток відносин між ЄС і Туреччиною, європеїзація в Туреччині умовно поділена на чотири етапи(періоди). Перший період, «Європеїзація як зближення з Європою», охоплює період між 1959 і 1999 роками, тобто час від першої заявки Туреччини на асоційоване членство до рішення Європейської Ради про надання Туреччині статусу кандидата на вступ до ЄС. Другий період, «Європеїзація як демократична умова», має на меті показати трансформації традицій Туреччини, проведення реформ відповідно до вимог ЄС та охоплює 2000-2005 роки і триває до початку переговорів про вступ. Третій період отримав назву «Європеїзація як скорочення». Він охоплює період з 2006 року до переконливої перемоги Партії справедливості та розвитку (ПСР) на виборах у 2011 році, коли партія зміцнила свої владні позиції, а темпи реформ в ЄС і загальна довіра до ЄС суттєво знизилися. Останній період, «Європеїзація як заперечення», охоплює події до 2020 року і означає втрату довіри до потенційного вступу Туреччини до ЄС, а разом з тим і резонанс, який він викликав.

- Перший період - європеїзація як зближення з Європою(1959-1999)

У 1960-х і 1970-х роках для турецького політичного істеблiшменту членство в Європейському економічному співтоваристві (ЄЕС) було нічим іншим, як "логічним продовженням включення Туреччини в інші західні організації, оскільки воно розглядалося як економічний вимір, що доповнює і цементує західні альянси".[36] Таким чином, відносини Туреччини з ЄЕС у цей період не призвели до фундаментальних змін у відносинах між державою і суспільством і в основному базувалися на економічних і безпекових наративах. У цей період також не відбулося суттєвих інституційних змін у Туреччині, пов'язаних з ЄЕС. Найважливішою подією стало подання Туреччиною заявки на вступ до ЄЕС у 1959 році і підписання Угоди про створення асоціації між ЄЕС і Туреччиною, відомої як Анкарська угода. Це були перші договірні відносини між двома сторонами. Угода насамперед передбачала створення Митного союзу (МС)

між ЄС і Туреччиною в три етапи. У ній також зазначалося, що сторони повинні вивчити можливість вступу Туреччини до ЄЕС, "як тільки виконання цієї Угоди просунеться достатньо далеко, щоб виправдати повне прийняття Туреччиною зобов'язань, що випливають з Договору про заснування Співтовариства".[35]

Інституційна структура, створена Угодою, складалася з Ради асоціації, де регулярно зустрічалися високопосадовці з обох сторін; Комітету асоціації, який мав сприяти роботі Ради; і Спільного парламентського комітету, який об'єднував турецьких і європейських парламентарів. Після підписання Анкарської угоди ЄС ініціював зміну державного устрою, але за ним послідували інші інституції, такі як Рада з питань ринків капіталу в 1981 році, метою якої була лібералізація та гармонізація з європейською економікою. Незважаючи на погіршення відносин у 1970-х роках через фінансові кризи в Європі та Туреччині, а також інтервенцію Туреччини на Кіпрі в 1974 році та її подальше рішення в односторонньому порядку заморозити відносини та економічні зобов'язання зі Співтовариством у 1978 році, інституційна структура, створена Анкарською угодою, продовжувала формувати інституційну основу МС та відносин між ЄС і Туреччиною поза контекстом розширення. Фінальна стадія створення МС з ЄС була досягнута Рішенням № 1/95 Ради асоціації, і МС набув чинності 31 грудня 1995 року.[39]

Європеїзація з точки зору змін у політиці була менш значущою в перший період. Більшість політичних змін було реалізовано завдяки виконанню Туреччиною своїх зобов'язань, що випливають з Угоди про асоціацію. Відповідно, після завершення формування МС Туреччина привела свій митний тариф у відповідність до Єдиного митного тарифу, що застосовується до третіх країн. Це також означало узгодження комерційної політики, митного законодавства, законодавства про конкуренцію, податкового законодавства та законодавства про інтелектуальну власність Туреччини із законодавством ЄС.

У контексті військового меморандуму 1971 року та державного перевороту в Туреччині 1980 року інституції ЄС дедалі частіше критикували дефіцит

демократії та порушення прав людини. Європейський парламент (ЄП) ухвалив одинадцять резолюцій щодо порушень прав людини між 1980 і 1985 роками, критикуючи смертну кару в Туреччині, застосування тортур і масові судові процеси над демонстрантами.[23] У відповідь Туреччина визнала право громадян звертатися до Європейського суду з прав людини (ЄСПЛ) у січні 1987 року, а у вересні 1989 року - обов'язкову юрисдикцію ЄСПЛ.

Перші сигнали про демократизацію порядку денного ЄЕС щодо Туреччини, тим не менш, не призвели до значних змін у політиці Туреччини у сфері демократії та прав людини в 1990-х роках. Незважаючи на підхід ЄЕС, заснований на правах людини, європеїзація в цей період загалом була продовженням процесу нормалізації та економічної лібералізації в Туреччині, що розпочався після перевороту 1980 року. Першу заявку Туреччини на повноправне членство в 1987 році і її відхилення в 1989 році слід розглядати саме в цьому контексті.

Увага ЄЕС до прав людини та демократизації в Туреччині продовжувалася і в 1990-х роках. Однак, якщо у 1980-х роках демократизація обмежувалася економічною сферою, то зараз вона все частіше замінюється спробами демократизації в політичній сфері. Наприклад, у березні 1994 року ЄП різко розкритикував зняття парламентської недоторканності з депутатів прокурдської Партії демократії (ПНД), хоча це не викликало резонансу в турецькій політиці. Відповідно, Люксембурзька Європейська Рада в грудні 1997 року знову відмовила Туреччині в статусі повноправного кандидата на тій підставі, що "політичні та економічні умови, які дозволяють вести переговори про вступ, не задовольняються". Однак, незважаючи на відсутність прогресу у виконанні політичних критеріїв, лише через два роки після люксембурзького рішення, у грудні 1999 року Гельсінська Європейська Рада підтвердила статус Туреччини як кандидата на вступ до ЄС завдяки потужній підтримці з боку тодішнього канцлера Німеччини Г. Шредера та США.[74]

Хоча європеїзація на цьому першому етапі суттєво вплинула на економіку та інституції, ми також бачимо, що європейський рівень вплинув на обговорення колективних ідентичностей на різних рівнях суб'єктивної приналежності. Продовжуючи традицію турецької політики з XVIII століття, політичні актори використовували "Європу" як маркер ідентичності у своїх публічних дискурсах протягом цього періоду. Турецькі ЗМІ, бізнес і більшість політичної еліти підкреслювали символічну і політичну важливість вступу до ЄЕС, виражену в рішучості Туреччини бути постійним членом "європейської спільноти держав" - ідеалу, прописаного засновником республіки Мустафою Кемалем Ататюрком. Так само, незважаючи на свій переважно економічний характер, підписання Угоди про асоціацію в 1963 році було описано в турецькій пресі як "підтвердження західної ідентичності" та "європейськості" Туреччини. У 1980-х роках Туреччина вважала, що її західна ідентичність була схвалена, а її місце в політиці "Холодної війни" між Сходом і Заходом було закріплено завдяки європеїзації. Під час загальної виборчої кампанії в листопаді 1987 року передвиборчим гаслом Партії Батьківщини (ANAP) під керівництвом Тургута Озала було "Туреччина: європейська країна, яка здатна наздогнати епоху". Аналогічно, після підписання Угоди про МС прем'єр-міністр Тансу Чіллер назвав МС очевидним результатом турецьких зусиль, спрямованих на включення Туреччини до "європейської сім'ї".[67]

Водночас, заявка Туреччини на асоціацію з ЄЕС також викликала обурення в політичних колах. З одного боку, ісламістські політичні рухи кінця 1960-х років розглядали інтеграцію Туреччини до ЄЕС "як останній етап асиміляції ісламської ідентичності Туреччини з християнським Заходом". Тогочасна проісламська партія MSP (Milli Selamet Partisi, Партія національного порятунку) характеризувала ЄЕС як "християнський клуб". З економічної точки зору, ці партії стверджували, що ЄЕС послабить вітчизняну промисловість і зробить Туреччину здобиччю "західного імперіалізму". З іншого боку, гасло лівих "Вони

- партнери, ми - їхній ринок" вказувало на економічну асиметрію між Туреччиною та ЄЕС. [48]

Якщо в першій половині 1990-х років ажіотаж навколо МС позитивно вплинув на думку політичних акторів щодо ЄЕС/ЄС, то друга половина 1990-х років була позначена інтенсивними внутрішніми та зовнішніми політичними подіями, такими як прихід до влади кількох коаліційних урядів, процес 28 лютого, криза в Іміа, придбання Кіпром російських ракет С-300, а також перспектива членства Кіпру в ЄС. Ситуація в Туреччині ще більше ускладнилася після рішення Європейської Ради 1997 року в Люксембурзі. Як турецький уряд, так і опозиційні партії критично ставилися до того, що переговори про вступ до ЄС не можуть розпочатися. У цьому контексті тодішній міністр закордонних справ Туреччини Ісмаїл Джем заявив, що "Туреччина і так є європейською країною. [...] Нам не потрібне чиясь схвалення для цього". Не дивно, що політична течія повністю змінилася після Гельсінського рішення, коли прем'єр-міністр Ецевіт заявив: "Європа не може існувати без Туреччини, а Туреччина не може існувати без Європи".[33]

- Другий період - європеїзація як умова демократії (2000-2005)

Закріплення за Туреччиною умов членства в ЄС, спричинене Гельсінським рішенням, спричинило зміни у відносинах між державою та суспільством у всьому турецькому політичному ландшафті. Впровадження Туреччиною кількох пакетів конституційних реформ між 1999 і 2004 роками було сприйнято як прямий виклик традиційно сильній державній структурі. Історично склалося так, що в Туреччині держава, а не уряд, становила "основний контекст політики". Цей відхід від держави виник у ширшому контексті космополітичної демократизації наприкінці 1980-х і 1990-х років, яка закріпила громадянство, права і свободи в міжнародному контексті, а не в національній державі.

Епоха демократичної обумовленості поклала початок запровадженню базових свобод, таких як свобода думки та вираження поглядів, запобігання

тортурам, зміцнення демократії та цивільної влади. Однак процес цивілізації турецької політики не обов'язково дорівнював демократичній консолідації всередині країни. Уряд ПСР стверджував, що потребує "захисту демократичних прав і свобод" більше, ніж будь-яка інша політична група в Туреччині, зокрема, для того, щоб вижити в турецькому світському контексті. Відповідно, законодавчі заходи цього періоду, спрямовані на цивілізацію політики, "допомогли зміцнити позицію ПСР по відношенню до світських військових, зменшивши їхній політичний вплив".[77] Найважливішими серед них були зміни, що стосувалися ролі і структури Ради національної безпеки (МГК), важливого державного інституту, створеного в 1961 році, який посилив роль військових у політиці. Поправки до Конституції, внесені в жовтні 2001 року, збільшили кількість цивільних осіб у складі РНБ і зменшили повноваження її рішень до рівня простих рекомендацій.

У цей період ще однією важливою інституційною зміною, ініційованою ЄС, стало створення у 2000 році Генерального секретаріату у справах ЄС з метою забезпечення внутрішньої координації та гармонізації процесу підготовки Туреччини до членства в ЄС. Відповідно до економічних критеріїв Копенгагенських критеріїв, у цей період тривала лібералізація ринків і гармонізація з Митним союзом(МС). Створення Турецького агентства з акредитації (1999 р.), Управління з регулювання енергетичного ринку (2001 р.), Турецького управління з цукру (2001 р.), Управління з регулювання тютюну та алкоголю (2002 р.) та Управління з державних закупівель (2002 р.) сприяло європеїзації інституцій Туреччини, оскільки ці регуляторні та наглядові інституції мали на меті гармонізацію ринку з європейськими та міжнародними стандартами.[37]

Статус кандидата на вступ до ЄС створив тиск на країну з метою прийняття правил ЄС, що призвело до проведення комплексних реформ у 1999-2004 роках. Головним наслідком Гельсінського рішення 1999 року стало запровадження

стратегії підготовки Туреччини до вступу в ЄС. Ця стратегія передбачала надання допомоги Туреччині для забезпечення швидшої адаптації до законодавства ЄС за допомогою декількох програм і схем фінансування. Для того, щоб "брати участь у програмах і агентствах Співтовариства, а також у зустрічах між державами-кандидатами і Союзом у контексті

Для того, щоб "брати участь у програмах і агентствах Співтовариства, а також у зустрічах між державами-кандидатами і ЄС в контексті процесу вступу, Туреччина повинна була здійснити значний ступінь демократизації і реформ у сфері прав людини, що зробило реформування синонімом європеїзації". Деякі з цих реформ були безпосередньо пов'язані із зобов'язаннями перед МС і функціонуванням вільного ринку, як, наприклад, зміна конкурентної політики в 2002 році і запровадження Закону про державні закупівлі в 2003 році. Амбітну програму структурних реформ Туреччини 2001 року, спрямовану на створення фундаменту для сталого зростання, також можна інтерпретувати як закладення основ гармонізації з європейською та міжнародною економікою.[34]

Інші реформи мали ширший резонанс з точки зору відповідності копенгагенським критеріям і більше підпадають під дію Глави 23 (Судова влада та основні права) та Глави 24 (Юстиція, свобода та безпека) законодавства ЄС. У 2001 році турецький парламент був залучений до наймасштабніших конституційних змін за часів республіканської ери, коли 34 статті Конституції 1980 року були змінені відповідно до вимог ЄС щодо цивільно-військових відносин. Поправки були частиною так званої "тихої революції" між 1999 і 2005 роками. Приклади включають зміни до Закону про пресу, Закону про політичні партії, Закону про об'єднання, Закону про мітинги і демонстраційні походи, Закону про державних службовців, Закону про створення судів державної безпеки і судочинство в них. Ці закони були визнані фундаментальним кроком на шляху до виконання Копенгагенських критеріїв у звіті Комісії про прогрес за 2002 рік. Турецький уряд також переглянув Цивільний кодекс у 2001 році,

Трудовий кодекс у 2003 році і Кримінальний кодекс у 2005 році. Поправка до Конституції 2004 року є особливо важливою в процесі європеїзації Туреччини, оскільки вона змінила статтю 10, згідно з якою міжнародні зобов'язання Туреччини мають вищу юридичну силу, ніж турецьке законодавство. Це був радикальний крок у зміні традиційного визначення суверенітету турецької держави в процесі підготовки до вступу в ЄС.

Паралельно з цим у цей період розпочалося приведення зовнішньої політики Туреччини у відповідність до стандартів ЄС. Наприклад, починаючи з 2002 року, міністр закордонних справ Туреччини почав відвідувати так звані "зустрічі в Гімнічі", неформальні зустрічі міністрів закордонних справ ЄС.[] Так само, з огляду на висновки Гельсінської Європейської Ради та документ про партнерство щодо вступу, який пов'язував членство Туреччини в ЄС з вирішенням її прикордонних конфліктів з Грецією, обидві держави домовилися співпрацювати з різних питань, таких як просування туризму, боротьба з тероризмом, знешкодження наземних мін уздовж кордону, нелегальна міграція, торгівля та екологічні питання.[27]

На цьому тлі на своєму засіданні в грудні 2004 року Європейська Рада вирішила, що Туреччина достатньою мірою виконала критерії для початку переговорів про вступ. ЄС розпочав переговори про членство з Туреччиною в жовтні 2005 року і ухвалив рамкові умови для переговорів, які визначають порядок переговорів у 35 розділах європейського законодавства.

У період після 1999 року поняття "Європа" було надзвичайно актуальним і важливим для політичних акторів та інституцій. Не було майже жодної політичної партії, яка б не мала думки про Європу у своєму дискурсі або партійній програмі. ЄС також був важливим елементом переговорів про ідентичність для політичних акторів. Під час коаліційного уряду Демократичної лівої партії (ДЛП), Партії батьківщини (ПНП) і Партії націоналістичної дії (ПНД) у 1999-2002 роках, а також за наступного уряду ПСР, "Європа" мала аполітичну,

природну і консенсусну конотацію і постала як спільна платформа, що об'єднує всіх і кожного. Як заявив Ісмаїл Джем, "Європа - це не питання суперечок, а питання компромісу" і "позаполітичне партійне питання".[75] Цей консенсусний і неідеологічний тон часто використовувався ПСР. У своїй першій промові після початку переговорів з ЄС Реджеп Таїп Ердоган, тодішній лідер ПСР, вказав на "природний" характер європейського проекту Туреччини, що нейтралізує внутрішні протиріччя турецького суспільства. Він також вважав, що для того, щоб "40-річна європейська мрія 70 мільйонів" здійснилася, Туреччина повинна бути прийнята в якості кандидата в члени ЄС. Цей консенсусний тон знайшов своє відображення і в громадській думці. В опитуванні, в якому респондентів запитували, чи проголосували б вони за або проти заявки Туреччини на повноправне членство в ЄС, якби референдум проводився в 2002 році, 64% респондентів вказали, що проголосували б за членство в ЄС, тоді як 30% сказали, що проголосували б проти.[25]

Процес європеїзації також привернув нову, прихильну увагу до меншин у Туреччині. Після того, як у звіті Європейської комісії про прогрес у Туреччині за 2004 рік курди і алевійці були визнані меншинами, "Європа" стала ключовим словом для меншин і множинних ідентичностей (тобто одночасної ідентифікації з курдською ідентичністю і турецьким громадянством). Одразу після Гельсінської ради Месут Йилмаз, тодішній віце-прем'єр-міністр, висунув знамените гасло "шлях до ЄС проходить через Діярбакир".[] Ділові кола також продемонстрували подібну підтримку демократичних реформ, пов'язаних з ЄС. Турецька асоціація промисловості та бізнесу (TÜSİAD) відіграла активну роль у лобіюванні в Брюсселі перед Гельсінським самітом і наполягала на вирішенні дуже суперечливих питань, таких як розширення культурних прав та кіпрська суперечка.[72]

Разом з тим, реформи ЄС також викликали антиреформаторську реакцію на політичному ландшафті. Наприклад, за словами Тунджера Килинча,

тодішнього генерального секретаря МКК, ЄС становив "небезпеку" для Туреччини з його прихованим порядком денним і вимогами "односторонніх поступок". Згідно з цією думкою, ЄС перетворився на орган, який створив соціальний розкол там, де його раніше не існувало. Ця ідея також знайшла певний резонанс серед широкої громадськості. Ратифікований у 2002 році пакет реформ щодо скасування смертної кари підтримали лише 38% населення.[25] Загалом, тема ЄС проникла у внутрішні дебати, а посилення політичних акторів на Європу окреслили контури політичного поля в цей період.

- Третій період - європеїзація як скорочення (2006-2011)

Картина відносин між ЄС і Туреччиною почала змінюватися після 2005 року. Було створено нове Міністерство у справах ЄС під егідою першого міністра з питань ЄС Егемена Бага. Було зроблено інституційний фокус на перспективі ЄС, а також проведено вибіркові інституційні реформи. Однак ці зміни в основному спиралися на підтримку населення для легітимізації реформ у чутливих сферах, таких як цивільно-військові відносини.

Хоча цивільно-військові відносини зазнали багатьох реформ після 1980 року, уряд все ж вирішив зберегти деякі сумнозвісні пережитки перевороту 1980 року, такі як Рада з питань вищої освіти YÖK (Yükseköğretim Kurulu), яка здійснює значний державний контроль над університетами.[70]

Схожа ситуація спостерігалася і в сфері судової реформи. У серпні 2009 року уряд оголосив Стратегію судової реформи і виніс її основні положення на всенародне голосування на референдумі 2010 року. Зміни були представлені як такі, що демократизують судову систему та роблять її більш чутливою до вимог суспільства шляхом диверсифікації походження членів Конституційного Суду та розширення складу Вищої ради юстиції, яка визначає кар'єрні шляхи суддів та прокурорів. Але ці зміни були піддані критиці за збереження суттєвих положень, які ставлять під загрозу незалежність судової влади, зокрема, щодо повноважень Міністра юстиції у Вищій раді. Ці зміни, кульмінацією яких стали конституційні

зміни 2010 року, сприяли примату виконавчої влади над законодавчою та судовою, що дехто визначив як початок так званої тенденції "деєвропеїзації" турецької політики.[78]

Формально кажучи, європеїзація все ще залишалася головним питанням порядку денного в цей період. Наприклад, 2008 рік був проголошений ПСР "Європейським роком", а на початку 2009 року турецький парламент ухвалив довгоочікувану "Національну програму з адаптації законодавства" - план реформ, необхідних для набуття повноправного членства в ЄС. Тим не менш, характерною рисою цього періоду стало різке зменшення кількості законодавчих поправок. На перший план вийшла так звана "вибіркова європеїзація", коли уряд ретельно обирає, які сфери і які питання в цих сферах реформувати. Наприклад, у рамках Дев'ятого пакету реформ було посилено захист меншин шляхом ухвалення нових законів, таких як Закон про заснування, та впровадження правил захисту меншин (наприклад, запуск мовлення Турецького радіо і телебачення 6 курдською мовою). У цей період деякі елементи суперечливої статті 301 також були змінені відповідно до сильного соціального тиску з боку громадянського суспільства та ЄС. Стаття 301 Кримінального кодексу Туреччини передбачала покарання для тих, "хто явно ображає турецькість, Республіку або Великі національні збори Туреччини". Згідно з новим, менш обмежувальним формулюванням, стаття 301 передбачає покарання за "образу турецької нації" і вимагає дозволу міністра юстиції на порушення справи.[93]

Однак, незважаючи на ці реформи, багато проблемних питань захисту меншин залишилися без змін, наприклад, обмеження на використання мов меншин у політичному житті. Замість того, щоб впроваджувати комплексну програму реформ, ініційовану ЄС, уряд здійснив значні, але нечисленні спроби реформування, що відповідали його власному політичному порядку денному. Починаючи з 2005 року, паралельно з відновленням терористичної діяльності Робітничої партії Курдистану (РПК) і зростанням націоналістичних рухів,

Туреччина також стала свідком розмежування основних прав і свобод, особливо після внесення поправок до Закону про боротьбу з тероризмом у 2006 році. Конституційний референдум 2010 року проклав шлях до концентрації влади в руках виконавчої влади і підірвав незалежність судової системи.

На зовнішньополітичному фронті участь Туреччини в операціях під проводом ЄС із застосуванням сил і засобів НАТО, починаючи з 2003 року, дозволила країні продовжувати дотримуватися Спільної зовнішньої та безпекової політики ЄС протягом цього періоду. Активна участь Туреччини в місіях НАТО в Афганістані, у складі Тимчасових сил ООН у Лівані в 2006 році, а також в операціях під проводом ЄС на Балканах свідчила про "європеїзацію зовнішньої політики, де Туреччина продемонструвала свою здатність бути командним гравцем для ЄС". Однак наприкінці цього періоду Туреччина стала менш схильною дотримуватися зовнішньополітичних параметрів ЄС. Позиція Анкари щодо іранської ядерної угоди на засіданні Ради Безпеки ООН у червні 2010 року та її реакція на втручання НАТО в Лівії у 2011 році свідчили про те, що Туреччина почала дотримуватися власних зовнішньополітичних орієнтирів, а не діяти відповідно до європейських та американських позицій.

Після 2005 року "Європа" перестала бути основною темою дискурсу політики в Туреччині. Підтримка вступу до ЄС в країні знизилася з 74% у грудні 2002 року до 57% у травні 2006 року.[94] З початком переговорів між ЄС і Туреччиною ідеалістична, історично-емоційна риторика змінилася на більш реалістичне і приземлене сприйняття ЄС.

У цей період у турецькій політиці домінували дебати щодо звинувачень проти відомих письменників і журналістів за статтею 301, а також боротьба за президентство Абдулли Гюля, яке розглядалося деякими колами як маневр ПСР, спрямований на подальшу "ісламізацію" країни і нанесення шкоди світським і республіканським цінностям. Картина ще більше ускладнилася після того, як у квітні 2007 року начальник Генерального штабу Туреччини оприлюднив

електронний меморандум, в якому висловив занепокоєння військових щодо послаблення світських цінностей республіки. Європеїзація все ще залишається важливим наративом, але вже не є обов'язковою метою, як це було раніше. Натомість у цей період домінував акцент ПСР на багатовимірному підході до зовнішньої політики та її претензії на роль "м'якої сили" в регіоні завдяки нещодавно взятій на себе лідерській ролі на Сході. Ця нова активність у зовнішній політиці Туреччини поставила під сумнів те, чи зміщує Туреччина свої акценти з переважно західної орієнтації на більш східну зовнішню політику.

У цьому відношенні конструювання ідентичності в цей період рідко включало в себе посилення на "Європу" або "європейськість". "Європа" в цей період зазвичай використовувалася противниками вступу до ЄС у Туреччині, відроджуючи історичний дискурс "подвійних стандартів", який обертається навколо "нещирості" і "нечутливості" ЄС до пріоритетів і цінностей Туреччини, що впливають з історії та державної традиції. Наприклад, Хусейн Кивріког, колишній начальник Генерального штабу, звинуватив ЄС у прагненні нав'язати Туреччині умови, подібні до "Севрського та Лозаннського договорів", двох угод, укладених після Першої світової війни між Туреччиною (а точніше, Османською імперією) та європейськими державами. Останнє питання піднімалося під час судових процесів за статтею 301, де членів Європейської Комісії, які були серед присутніх на судових процесах, звинувачували у спробі "втручання в турецьке судочинство".

У цей період критика з боку ЄС щодо демократичних практик у Туреччині тривала, особливо після того, як Конституційний суд Туреччини заборонив дві прокурдські політичні партії - Партію народної демократії (ПНД) у 2005 році та Партію демократичного суспільства (ПДС) у 2009 році - за звинуваченнями у наданні допомоги РПК та проведенні діяльності, що кидає виклик державі. Реакція уряду на посилення критики з боку ЄС свідчить про послаблення залежності ПСР від ЄС. Наприклад, у відповідь на критичний звіт

Європарламенту щодо Туреччини, опублікований у 2011 році, тодішній прем'єр-міністр Ердоган заявив, що "Парламенту доручено підготувати звіт, а нам доручено робити те, що ми вважаємо за потрібне".[43] Водночас євроскептицизм опозиційної Республіканської народної партії у цей період був переважно "результатом її недовіри до чесності уряду ПСР та його здатності впроваджувати реформи, необхідні для членства Туреччини в ЄС". Деякі посадовці СНР висловлювали побоювання, що метою ЄС може бути збереження за Туреччиною статусу кандидата назавжди або ставлення до Туреччини як до партнера другого сорту, оскільки обидва сценарії краще відповідають інтересам ЄС. У будь-якому випадку, Європа втратила свою центральну роль у політичних дебатах, що супроводжувалося зростанням скептицизму і байдужості в турецькому суспільстві до Європи - навіть відверненням від Європи в багатьох сферах політики і суспільства.

- Четвертий період - європеїзація як заперечення (2012-2020)

Хоча картина європеїзації у сфері політики після 2011 року була похмурою, у цей період відбулися деякі помітні події, які заслуговують на увагу. Мабуть, найважливішими віхами в цьому відношенні стали дві події: дебати щодо модернізації Угоди про Митний союз з наміром розширити сферу її дії за межі виробничого сектору, з одного боку, і Угода про реадмісію від грудня 2013 року, за якою послідувала заява ЄС-Туреччина від березня 2016 року (також відома як "угода" між ЄС і Туреччиною щодо біженців), пов'язана з процесом лібералізації візового режиму для турецьких громадян, з іншого боку. Взаємна готовність співпрацювати у сфері нелегальної міграції частково пожвавила переговори про вступ з відкриттям розділів "Економічна і монетарна політика" та "Фінансові та бюджетні положення" і була пов'язана з передбачуваним прискоренням процесу лібералізації візового режиму.

У попередні періоди МС та його інституційна структура сприяли розвитку відносин між ЄС і Туреччиною та впровадженню в Туреччині політики,

ініційованої ЄС, але загальний регрес у процесі реформ відобразився на функціонуванні МС, оскільки "інституційне управління економікою, засноване на правилах, було послаблене" в цей період.[18] Тим не менш, дискусії про модернізацію МС розпочалися в 2014 році з ініціативи Європейської Комісії і були прискорені після того, як у травні 2015 року міністр економіки Туреччини Ніхат Зейбекчі та єврокомісар з питань торгівлі Анна Сесілія Мальмстрьом виступили із заявою. На основі оцінки впливу Комісія рекомендувала Європейському Парламенту та Європейській Раді розпочати переговори щодо модернізації МС та "подальшого розширення двосторонніх торговельних відносин у таких сферах, як послуги, державні закупівлі та сталий розвиток". Хоча Європейський парламент підтримав перегляд МС, "який би утримував Туреччину економічно прив'язаною до ЄС", на момент написання цієї роботи переговори не були розпочаті.[44]

З політичної точки зору, можна стверджувати, що цей період став свідком низки змін і навіть розривів в інституційних відносинах між ЄС і Туреччиною. Рада асоціації між ЄС і Туреччиною, головний орган МС, який офіційно мав збиратися двічі на рік, провів засідання в березні 2019 року після чотирирічної перерви. Протягом цього періоду більша частина інституційної комунікації між сторонами відбувалася у формі двосторонніх зустрічей та механізмів діалогу високого рівня поза рамками вступу до ЄС. Дійсно, співпраця між ЄС і Туреччиною була посилена в цей період завдяки започаткуванню Енергетичного діалогу високого рівня у 2015 році та Політичного діалогу високого рівня у 2016 році; останній - в рамках Заяви ЄС-Туреччина від березня 2016 року. Ця тенденція підкреслювати можливість посилення секторальної співпраці між сторонами без набуття Туреччиною повноправного членства в ЄС, тим самим запроваджуючи диференційовані політичні рамки у відносинах між ЄС і Туреччиною поза перспективою вступу, отримала назву "зовнішньої

диференційованої інтеграції" в академічних дебатах про відносини між ЄС і Туреччиною.

Наголос на співпраці між ЄС і Туреччиною, що базується на конкретних питаннях, також з'явився у сфері міграції. У грудні 2013 року було підписано Угоду про реадмісію, яка також започаткувала діалог щодо лібералізації візового режиму і створила дорожню карту для досягнення лібералізації візового режиму між двома сторонами.[40] Заява ЄС-Туреччина від березня 2016 року прискорила виконання зобов'язань, що випливають з неї, але на момент написання цього звіту шість критеріїв ще не були виконані.

Останньою подією цього періоду стало ухвалення турецьким парламентом у січні 2017 року суперечливого пакету поправок до Конституції з 18 статей, який мав на меті перетворити Туреччину з парламентської системи правління на виконавчо-президентську. Конституційні зміни, схвалені на референдумі у квітні 2017 року, скасували роль прем'єр-міністра і надали президенту широкі повноваження, зробивши його главою уряду і главою держави. Результати референдуму були піддані жорсткій критиці з боку опозиційної ХДП, Народно-демократичної партії (НДП) та громадянського суспільства. Спостерігачі від Представництва ЄС визнали референдум несправедливим і невірним, задокументувавши таким чином обмежений ступінь європеїзації цього процесу.

Хоча після 2011 року в турецькому законодавстві можна спостерігати високий ступінь відповідності нормам і законам ЄС, у цей період тривало стійке зниження прихильності до європеїзації. Важливо, що Туреччина продовжувала застосовувати підхід вибіркової європеїзації в "політиці", слідуючи своїм пріоритетам і реагуючи на зовнішні виклики.

У цей період уряд зосередився на різних судових реформах, спрямованих на підвищення ефективності системи. У 2012 році з метою поживлення відносин між ЄС і Туреччиною ЄС та уряд Туреччини запустили так званий "Позитивний порядок денний", який визначив судову реформу як "найбільш важливу з усіх

сфер". Крім того, у 2014 році Туреччина опублікувала політичну заяву щодо процесу вступу до ЄС під назвою "Стратегія Туреччини щодо Європейського Союзу". Вона мала на меті сприяти зусиллям ЄС з гармонізації та прискорити "роботу в усіх сферах, незалежно від того, заблокована вона політично чи ні".[76]

У цьому контексті реформи, пов'язані з ЄС, продовжувалися в таких сферах, як цивільно-військові відносини, свобода вираження поглядів і засобів масової інформації, а також боротьба з корупцією. Однак, на відміну від попередніх реформ, пакети судової реформи 2013 і 2014 років були спрямовані на зменшення відносної незалежності судової влади від виконавчої. У грудні 2013 року було прийнято урядову постанову, яка гарантувала, що всі види розслідувань, які проводяться прокуратурою, можуть тривати лише на підставі "зеленого світла" від її керівництва, особливо від Міністра юстиції. Таким чином, європеїзаційний вплив продовжувався скоріше як продовження політичного порядку денного уряду, ніж як спроба гармонізації із законодавством ЄС.

У сфері міграційної політики Заява між ЄС і Туреччиною про припинення нелегальної міграції з Туреччини до ЄС, оголошена Європейською Радою і Туреччиною 18 березня 2016 року, переосмислила міграційну політику Туреччини. Так звана "угода про біженців" передбачає, що "всі нові нелегальні мігранти, які перетинають кордон з Туреччини на грецькі острови, починаючи з 20 березня 2016 року, будуть повернуті до Туреччини" і "на кожного сирійця, який повертається до Туреччини з грецьких островів, буде переселений інший сирієць з Туреччини до ЄС з урахуванням критеріїв вразливості ООН".[42] Окрім зв'язку з переговорами про вступ до ЄС і дорожньою картою з лібералізації візового режиму, угода передбачала посилення заходів прикордонного контролю з боку Туреччини. Однак згодом вона стала предметом кількох суперечок між двома сторонами, що вказує на крихкість і зворотність політики, ініційованої ЄС у цей період.

Переконалива перемога ПСР на парламентських виборах 2011 року стала поворотним моментом для дебатів про європеїзацію та відносин між ЄС і Туреччиною. Придушення протестів у парку Гезі у 2013 році, заборона урядом соціальних мереж, таких як Twitter і YouTube, у 2014 році, а також розгляд судових процесів у справах Ергенекона і Балиоза свідчили про відхід від прихильності турецького уряду до політичних правил ЄС. Відчуття розчарування і зневіри в ЄС досягло піку, коли офіційні особи ЄС знову заговорили про інші форми партнерства з ЄС, окрім повноправного членства, повернувшись до вищезгаданого дискурсу "подвійних стандартів". У квітні 2017 року комісар з питань європейської політики сусідства та розширення Йоганнес Ган запропонував країнам-членам ЄС і Туреччині розпочати більш предметну дискусію про "новий формат відносин з Туреччиною". Якір ЄС відійшов ще далі, коли президент Єврокомісії Жан-Клод Юнкер дав зрозуміти, що розширення не буде можливим до 2019 року, фактично заморозивши вступ Туреччини до ЄС, водночас згадавши про необхідність "підтримувати надійну перспективу розширення для Західних Балкан".[41]

Тим не менш, Європа не зникла повністю з політичних дебатів і переговорів про ідентичність. Політичні гравці згадували Європу як "небажаного опікуна" та/або "партнера у злочинах". Зокрема, напередодні та після парламентських виборів 2011 року тодішній прем'єр-міністр Ердоган заявив, що "такі речі трапляються і в Європі", коли його звинуватили в авторитаризмі та антидемократичності. У своєму виступі на Парламентській асамблеї Ради Європи Ердоган заявив, що він прийняв кожну групу в Туреччині, включаючи курдів, турків, ромів. [...] Але те, що я бачу сьогодні у Франції, - це те, що ромів виганяють. Хіба це демократія? Я бачу, що у Франції немає поваги до релігійних переконань. Ті, хто намагається критикувати Туреччину, повинні спочатку подивитися на себе.[38] Таке ж ставлення можна було відчути у відповідях Ердогана на критику щодо застосування надмірної сили під час протестів у парку

Гезі або на запитання, що станеться з тими, хто був ув'язнений, засуджений або вигнаний з роботи після спроби державного перевороту 15 липня 2016 року. Ці приклади ілюструють нову роль "Європи" в турецькому політичному дискурсі.

Сценарії розвитку відносин між Туреччиною та ЄС

За даними Світового банку, Туреччина - один з найбільших і найважливіших сусідів ЄС, з населенням понад 85 мільйонів і ВВП понад 800 мільярдів доларів у 2021 році. Анкара також є все більш впливовим зовнішньополітичним гравцем на Близькому Сході, в Африці та Центральній Азії. Президентські та парламентські вибори в Туреччині, які були проведені в травні 2023 р. стали визначальними для побудови як внутрішньої так і зовнішньої політики країни на довгі роки.

Хоча Туреччина є кандидатом на членство в ЄС, відносини між ЄС і Туреччиною є поганими і застрягли в низхідній спіралі вже більше десяти років. Існує кілька взаємопов'язаних причин такого стану відносин. Переговори про вступ Туреччини до ЄС, які розпочалися у 2005 році, швидко зайшли в глухий кут через неспроможність вирішити суперечку про розподіл Кіпру та стриманість країн-членів щодо членства Туреччини. Міграційна угода між ЄС і Туреччиною від 2016 року на короткий час поживила відносини, але подальша ерозія демократичних свобод у Туреччині, особливо після спроби державного перевороту 2016 року, а також зростання напруженості у відносинах з країнами-членами щодо Кіпру та інших питань призвели до того, що в червні 2018 року ЄС офіційно заморозив переговори про членство.

Позитивний сценарій(на даний час найменш вірогідний).

Новий уряд Туреччини, обраний у 2023 році, демонструє тверду відданість демократичним цінностям, верховенству права та правам людини. Здійснюються суттєві реформи, спрямовані на вирішення проблем ЄС, що призводить до покращення відносин. Новий турецький уряд висловлює справжню відданість

процесу вступу до ЄС. Він бере активну участь у переговорах, відкриває нові глави та впроваджує необхідні реформи для просування переговорів про вступ. ЄС, визнаючи зусилля Туреччини, позитивно реагує на них, відновлюючи переговори про вступ, послаблюючи візові обмеження та посилюючи економічну співпрацю. Обидві сторони ведуть конструктивний діалог, зосереджуючись на спільних інтересах та викликах. Посилення співпраці призводить до економічних вигод як для Туреччини, так і для ЄС. Торгівля процвітає, а спільні ініціативи в таких сферах, як енергетика, технології та інфраструктура, сприяють взаємному зростанню і стабільності. Туреччина і ЄС тісніше співпрацюють у таких питаннях, як міграція, боротьба з тероризмом і регіональна стабільність, спільними зусиллями намагаються зупинити ескалацію конфліктів в регіоні, зокрема конфлікт між Ізраїлем та Палестиноюю.

Негативний сценарій

Вибраний в ході парламентських виборів в 2023 р., уряд Туреччини проводить політику, яка веде до подальшого погіршення демократичних інститутів, включаючи обмеження свободи преси та верховенства права. Репресивні заходи та обмеження щодо політичної опозиції посилюються, що призводить до погіршення відносин з ЄС. Переговори про вступ між Туреччиною та ЄС залишаються в глухому куті, і немає ніякого прогресу у вирішенні невирішених питань. Політичні розбіжності в поєднанні з недостатньою прихильністю до реформ перешкоджають можливості просування переговорів. Напруженість зростає через такі питання, як порушення прав людини та політичні репресії. Можуть бути введені санкції та інші каральні заходи, що призведе до погіршення дипломатичних та економічних зв'язків.

Дипломатична напруженість зростає через розбіжності з ключових питань, таких як кіпрська суперечка або регіональні конфлікти. Публічні розбіжності та конфронтації напружують відносини, що призводить до більш ворожої атмосфери. Зокрема глибоке занепокоєння викликає підтримка Туреччиною

Палестини в конфлікті з Ізраїлем, внаслідок чого тільки зростають розбіжності з країнами Європи та США. З іншої сторони, спільна проблема - наземна операція Ізраїлю проти ХАМАСу на території Палестини, допомагає Туреччині налагодити відносини з арабськими державами Близького Сходу, а зупинення збройних сутичок за посередництва турецької держави допоможить закріпити лідерство в регіоні, і як наслідок відмову від подальшого прагнення до вступу в ЄС.

Відсутність прогресу в політичних і дипломатичних відносинах також негативно впливає на економічні зв'язки. Торговельні суперечки або відсутність модернізації в митному союзі можуть призвести до економічних наслідків як для Туреччини, так і для ЄС.

Найбільш реальний сценарій після переобрання Ердогана.

Незважаючи на те, що вибори в Туреччині минули без явних проблем, заяв про фальсифікацію, основні джерела тертя між ЄС і Туреччиною майже напевно збережуться. На даний момент важко уявити сценарій, в якому переобраний Ердоган зробить кроки для покращення демократичних свобод. І якщо демократія в Туреччині ще більше буде пригнічуватись, в Європі лунатимуть дедалі гучніші заклики формально припинити процес вступу Анкари до ЄС. Навряд чи зміниться зовнішня політика Ердогана щодо Греції та Кіпру, а це означає, що відносини з ЄС залишатимуться напруженими. Будь-які кроки Туреччини, спрямовані на суттєву зміну статус-кво на Кіпрі або на посилення напруженості у відносинах з Грецією, призведуть до того, що деякі країни-члени закликатимуть до економічних санкцій проти Туреччини - як це сталося у 2020 році. Зв'язки Анкари з Росією також можуть призвести до гострих суперечок з багатьма союзниками по ЄС. Тим не менш, посилення напруженості не є неминучим. Ердоган матиме підстави для зниження напруженості у відносинах із Заходом. ЄС залишається найважливішим торговельним партнером Туреччини, що дає їй сильні стимули підтримувати гідні відносини з Європою.

Побудова конструктивних відносин залишатиметься дуже складним завданням, а модернізація митного союзу буде неможливою доти, доки ЄС буде стурбований станом демократичних свобод у Туреччині та існуватимуть двосторонні розбіжності з країнами-членами. Тим не менш, Туреччина залишатиметься важливим партнером в енергетичній сфері як основне джерело транзиту до ЄС. Співпраця в таких сферах, як міграція, може покращитися за умови відновлення певної координації на кордоні - особливо якщо ЄС прийме частину біженців, які зараз перебувають у Туреччині, і спробує спрямувати більшу підтримку на допомогу біженцям у північній частині Сирії. Туреччина і Європа могли б також працювати разом над деякими зовнішньополітичними питаннями, такими як стабілізація Лівії або обмеження впливу Ірану на Близькому Сході. Але будь-яка співпраця буде ситуативною і матиме виключно транзакційний характер.

Процес вступу сам по собі не перешкоджає Туреччині проводити політику, яка шкодить інтересам ЄС, і можливе завершення переговорів про вступ до ЄС матиме обмежений вплив на внутрішній і зовнішній політичний вибір Ердогана. Тому альтернативою нинішній моделі могли б стати відносини між Туреччиною і ЄС, засновані на інтенсивному політичному діалозі, співпраці з таких питань, як міграція та енергетика, а також угода про вільну торгівлю. Співпраці, як і раніше, перешкоджатимуть погані відносини Туреччини з багатьма країнами-членами ЄС і невизнання нею Кіпру. Тим не менш, країнам-членам було б набагато легше погодитися на угоду про вільну торгівлю з Туреччиною, ніж на поглиблення митного союзу, оскільки угода про вільну торгівлю вимагає менше спільних правил, ніж митний союз, і являє собою нижчий рівень торговельної інтеграції.

2.3 Популізм у турецькій зовнішній політиці за часів ПСР

Популістські режими часто демонструють схожі риси у формулюванні, викладі та комунікації своєї зовнішньої політики, з яких ми можемо виокремити принаймні деякі спільні характеристики. Дійсно, Туреччина демонструє певну схожість з країнами глобального Півдня, зокрема Індією та Венесуелою. Наприклад, популістські лідери часто відкрито атакують усталену зовнішньополітичну бюрократію як елітарну структуру, що символізує старий режим. Саме так сталося в Туреччині та Індії після приходу до влади популістських урядів. На дискурсивному рівні схожість популістської тенденції в турецькій зовнішній політиці з іншими прикладами з глобального Півдня ще більш очевидна. Сильний акцент на народній волі та національному суверенітеті, запеклий антизахідництво під виглядом антиімперіалізму чи антиамериканізму, недовіра до міжнародних інституцій або навіть сек'юритизація їх як загрози національній безпеці, а також перевідкриття славного минулого з метою виправдання обіцяного статусу великої держави у світовій політиці можна розглядати як спільні теми популістських зовнішньополітичних дискурсів у різних випадках, особливо в країнах незахідного світу.

Популістські зовнішньополітичні дискурси були інструменталізовані для створення образу Туреччини як мультирегіонального гравця для внутрішньої та міжнародної аудиторії, а отже, часто затьмарювалися напористим регіоналізмом. Європа фігурувала серед цих різних регіонів, і в міру того, як вплив популізму посилювався, вплив європеїзації на TFP слабшав. Але тодішній зовнішньополітичний істеблішмент відстоював ідею, що Туреччина дистанціюється не від Заходу, а від західноцентризму. Західне або європейське було визначено як доповнення до турецької ідентичності, але не як її протилежність. У другий період популістські дискурси і дії вплинули на те, як формулюється, дискурсивно оформлюється і комунікується зовнішня політика

Туреччини. У цю епоху густого популізму образ Туреччини, яка має міцні зв'язки з кількома регіонами одночасно і поєднує в собі ісламську та сучасну ідентичність, був замінений запеклим антизахідництвом як характерною рисою зовнішньополітичного популізму. Ісламське турецьке "я" було переосмислене у зв'язку з його відмінністю від Заходу, який був визначений як ворожий Туреччині "інший". Замість того, щоб слугувати засобом зовнішньої політики, популізм став головною передумовою ТФР в цю епоху.

Оскільки між цими двома періодами є як спадкоємність, так і розриви, перед тим, як розглядати нинішній антизахідний популізм ПСР, буде корисно детальніше зупинитися на тому, як і в який спосіб позиціонувався Захід у перший період тонкого популізму ПСР.

У першу, епоху тонкого популізму ПСР, уряди ПСР взяли на озброєння регіональну активність у зовнішній політиці та дискурсі, спираючись на такі концепції, як "неоосманізм", багатовекторна дипломатія та "стратегія м'якої сили". Туреччина позиціонувалася як миротворчий, нормативний регіональний лідер, здатний "встановити порядок" у навколишніх регіонах, які охоплюють Балкани, Кавказ і Каспійський басейн, Чорне море, Східне Середземномор'я і, особливо, Близький Схід, Перську затоку і Північну Африку.[32]

Згідно з цим широко озвученим аргументом, "після десятиліть пасивності та ігнорування", ТФР радикально змінила "давно вкорінену пасивну ізоляціоністську позицію на позицію активного залучення. Для Давутоглу статус мосту між Сходом і Заходом означав не що інше, як стагнацію, на зміну якій мав прийти новий активізм, заснований на напористому регіоналізмі. Таким чином, Туреччина повинна була відмовитися від ролі і статусу периферійної країни, нав'язаної політикою безпеки часів Холодної війни. Своєрідна географія Туреччини та її унікальні історичні/культурні зв'язки з сусідніми та регіональними країнами підштовхнули її до формування нової ідентичності як "центральної країни" або "ключової держави" у прилеглих до неї регіонах.[31] У

цю епоху тонкого популізму Близький Схід став осередком регіоналістського активізму, причому Туреччина заново відкрила для себе регіон і переформатувала свої відносини з державами регіону, від яких вона свідомо відвернулася протягом кількох десятиліть Холодної війни. На думку лідерів ПСР, Туреччина довгий час нехтувала близькосхідними державами і суспільствами через західноцентризм і одновимірність своєї традиційної зовнішньої політики або через ідеологічні орієнтації кемалістської державної еліти, якій були чужі автентичні цінності власного народу.

Акцент на автентичності став більш гучним під час антизахідницької популістської епохи в ПСР. Для Давутоглу та його послідовників їхні зовнішньополітичні дискурси та уподобання були невід'ємною частиною внутрішньої боротьби за владу, відображаючи бачення "нової Туреччини", що перебуває в мирі з консервативними ісламськими цінностями, які, в кращому випадку, були знехтувані та заперечені, а в гіршому - маргіналізовані та принижені кемалістською традицією в країні. У цій традиції Туреччина, безсумнівно, прагнула бути західною, посісти своє місце в перших рядах західної цивілізації.

Світський республіканізм і кемалістський націоналізм були найвищими цінностями турецької зовнішньої політики і політики безпеки, і їх потрібно було захищати в умовах високої сек'юритизації міжнародної політики.[57] Однак у популістській зовнішньополітичній риториці урядів ПСР, що змінювали один одного, ісламські та близькосхідні елементи турецької ідентичності, а також османська спадщина, які були маргіналізовані в "старій Туреччині", надають "новій Туреччині" унікальну географічну глибину. Таким чином, цей наголос на османізмі - або неоосманізмі для деяких - зіткнувся з кемалізмом і його зовнішньополітичним підходом.

Ще одним проявом цього зіткнення є те, що особливість зовнішньополітичного активізму ПСР артикулюється через деякі бінарні

опозиції, що розмежовують "старий" і "новий" періоди турецької зовнішньої політики. У той час як стара, або кемалістська, парадигма асоціюється з Холодною війною, західноцентризмом, одновимірністю, сек'юритизацією зовнішньої політики, питаннями жорсткої безпеки та вузьким елітарним бюрократичним класом, нова, ліберальна парадигма ототожнюється з вимогами глобалізації, багатовимірністю, багатовекторністю багатовимірною, багатовекторною дипломатією, десекуляризацією, "м'якою силою" та диверсифікацією внутрішніх акторів, що впливають на зовнішню політику, - всі ці елементи відображають трансформацію Туреччини від "воїна пост-холодної війни" або "примусової регіональної сили" до "доброзичливої регіональної сили". Таким чином, регіоналістська активність урядів ПСР в епоху тонкого популізму була високо оцінена багатьма дослідниками турецької політики як зміна парадигми традиційної політики. Проте, як зазначають Озель і Озджан, "всупереч тому, що багато хто стверджував, зовнішня політика ПСР характеризувалася невеликою кількістю різких змін і значною мірою спадкоємністю з підходами попередніх турецьких урядів".[72]

Прагнення Туреччини стати потужною регіональною державою було визначено турецькими політиками на початку 2000-х років як доповнення або навіть перевага у відносинах Туреччини із західним блоком і навпаки. Наприклад, Ердоган, як повідомляється, заявив: "Якщо [Туреччина] буде більш впливовою на Близькому Сході, це буде перевагою для процесу [Туреччини] в Європі, це буде перевагою в НАТО". Таким чином, у слабо популістську епоху ТФР взаємодія Туреччини з іншими регіонами не розглядалася як альтернатива її місцю в західних суспільствах.[15]

Швидше, активність Туреччини була визначена як наслідок примноження її інтересів у сфері безпеки і "численних ролей і функцій" в регіональній і глобальній політиці. Меседж, донесений до внутрішньої громадськості, полягав

у тому, що, згідно з новим зовнішньополітичним баченням ПСР, Захід перетворився з єдиного орієнтиру для ТФР на одну з кількох точок відліку.

Подібний підхід спостерігався і в підході Туреччини до цивілізаційного діалогу між Сходом і Заходом на початку 2000-х років. У 2005 році Туреччина стала лідером ініціативи "Альянс цивілізацій" у тандемі з Іспанією. Туреччина, як єдина країна, яка "досягла того, що, за словами людей, ніколи не могло бути досягнуто - балансу між ісламом, демократією, секуляризмом і сучасністю", відіграє неоціненну роль у розвитку культурного та цивілізаційного діалогу між Сходом і Заходом. У слабко популістський період турецька зовнішньополітична еліта мала концепцію Східної та Західної цивілізацій як абсолютно різних, монолітних, але примирених утворень, які можуть мирно співіснувати. Туреччина зробила значний внесок у міжцивілізаційний діалог і співіснування як суспільство, що охоплює елементи обох цивілізацій, і це уявлення докорінно зміниться в період густого популізму.

Як згадувалося раніше, початок другої, або широкої ери популізму в турецькій зовнішній політиці можна віднести до демонстрацій у парку Гезі влітку 2013 року, коли риторика Ердогана з цього питання характеризувалася глибокою недовірою до західних держав та інституцій. Однак перехід від "тонкого" до "товстого" популізму відбувався поступово і відбувався в рамках процесу, сформованого під впливом низки внутрішніх і міжнародних подій. У внутрішній політиці, коли ПСР перемогла на третіх парламентських виборах у 2011 році, Ердоган заявив, що цей результат означає, що у всіх дружніх і братніх країнах з Багдада, Дамаска, Бейрута, Каїра, Сараєво, Баку і Нікосії [...] перемогли надії жертв і пригноблених. [...] Бейрут виграв так само, як і Ізмір. Західний берег річки Йордан, Газа, Рамаллах, Єрусалим виграли не менше, ніж Діярбакир. Близький Схід, Кавказ і Балкани виграли так само, як виграла Туреччина.[51]

Послання, передане внутрішній і міжнародній аудиторії, було чітким: перемогу ПСР слід розглядати як початок нової ери для всіх суспільств з

мусульманською більшістю, втягнутих у громадянські війни, конфлікти і бідність через західні змови.

На міжнародному рівні для турецьких правлячих еліт "хвиля протестів і повстань, що охопила арабський світ" того ж року, ще більше зміцнила позицію Туреччини як нового лідера ісламської умми в регіоні Близького Сходу і Північної Африки (MENA). Лідери ПСР прагнули "скористатися цими подіями як золотою нагодою розширити роль і вплив Туреччини в регіоні", оскільки сподівалися, що арабські повстання проти корумпованих і деградованих режимів посилять партії, що підтримують "Братів-мусульман" і вважаються ідеологічно спорідненими з ПСР.[19] Однак наслідки так званої Арабської весни виявилися зовсім не такими, як очікували турецькі політики. Сподівання на те, що Туреччина матиме близьких союзників у регіоні Близького Сходу і Північної Африки, які підтримають її самопроголошені амбіції на регіональне лідерство, не справдилися.

В умовах посилення сектантства і всепроникного геостратегічного суперництва здатність Туреччини проводити курс, керуючись диктатом демократичної (навіть комерційної) теорії миру, була категорично витіснена. Замість цього Туреччині довелося протистояти подвійній загрозі - біженцям і тероризму, що підірвало турецькі регіональні цілі.[14]

Антизахідництво як візитна картка епохи густого популізму проявилось переважно на дискурсивному рівні, але воно стало очевидним і в інституційній структурі та формулюванні турецької зовнішньої політики. В інституційному плані посилення виконавчої влади (або уряду, або президента), що робить її домінуючим, а в деяких випадках єдиним інституційним голосом і суб'єктом зовнішньої політики, є загальною характеристикою популістських режимів, особливо в незахідних країнах. У цьому сенсі Туреччина не є винятком і повторила приклад Індії та Венесуели.

У Туреччині зовнішня політика довгий час сприймалася як дуже спеціалізована сфера політики, яку можна довірити лише тим, хто обізнаний з її специфічними правилами і технологіями. Починаючи з XIX століття, бюрократичний клас або державна еліта, що модернізувалася, вважала себе "вищими охоронцями" держави та її модернізації. Після створення Турецької Республіки в 1923 році цей бюрократичний клас став домінуючою силою в країні. Значний сегмент цього класу був організований у Міністерстві закордонних справ. Таким чином, виникла окрема зовнішньополітична еліта та ідеологія (Харічіє), відома своєю безкомпромісною лояльністю до світських і вестернізаторських кемалістських принципів та ідеалів.

Ердоган часто використовує французький термін *mon chers* для позначення політиків, бюрократів і особливо дипломатів, які є вестернізованими, зарозумілими, елітарними і покровительськими. Це принизливе позначення дозволило йому принизити і дискредитувати політичні і дипломатичні кадри, сформовані в Туреччині до приходу ПСР до влади, і таким чином зобразити себе і нові кадри як автентичні, скромні і справді вкорінені в турецьку культуру і суспільство. Ердоган неодноразово стверджував, що "ці старомодні елітаристи ніколи не зможуть зрозуміти, що ми, слуги турецького народу, прагнемо зробити. Вони чужі своєму власному суспільству, і вони такими і залишаться".[79]

Ердоган та інші політики послідовно стверджують, що зміну характеру відносин Туреччини із Заходом слід розглядати як чіткий прояв різниці між старою і новою Туреччиною.

Наведена нижче цитата з однієї з промов Ердогана, виголошеної під час його передвиборчої кампанії на посаду президента 6 березня 2014 року, стисло підсумовує цю лінію аргументації: «Туреччина зараз є країною, порядок денний якої не визначений, але яка визначає свій власний порядок денний, ось у чому полягає наша відмінність. Роками вони схилилися перед Заходом, ось що вони робили. А що робив Захід? Він давав накази, і вони виконували ці накази. Але

зараз такої ситуації немає. Ми сідаємо, говоримо, приймаємо рішення, але рішення приймаємо ми, це та Туреччина, яка є зараз».[20, с.51]

Роль Міністерства закордонних справ у процесах прийняття рішень була суттєво послаблена заради більш централізованої та персоналізованої зовнішньої політики у густому популізмі ТФР. Ердоган дедалі більше стає єдиним органом, який визначає стратегічні орієнтири, зміст і спрямованість ТФР. Замість міністра закордонних справ Ердоган сам робить ключові зовнішньополітичні заяви, веде найважливіші двосторонні та багатосторонні переговори і представляє Туреччину в міжнародних організаціях та на міжнародних конференціях високого рівня. Він також розвинув "особисті відносини зі світовими лідерами, майже щодня займався телефонною дипломатією та інтенсифікував президентські закордонні візити".[14, с.5] Так було, зокрема, відтоді, як у 2017 році в Туреччині встановився президентський режим, легітимізований його прихильниками на підставі ефективності та "сильного лідерства". Здається, що пониження традиційної зовнішньополітичної еліти, яка "міцно трималася орієнтованої на Захід, ізоляціоністської і пасивної зовнішньополітичної позиції, фактично відсторонюючи масове суспільство від створення альтернативних рольових концепцій", схвалюється і багатьма студентами, які вивчають турецьку політику.

Ще однією спільною рисою популістської зовнішньої політики є схильність популістських лідерів висловлювати недовіру до міжнародних організацій і транснаціональних інститутів глобального управління та зображати їх як загрозу національному суверенітету і "народу". Міжнародні організації (особливо фінансові, такі як Міжнародний валютний фонд) сприймаються як такі, що підривають їхню здатність керувати успіхом - повною мірою як легітимні представники "справжнього і добродісного народу". Існування міжнародного відсоткового лобі, зокрема міжнародних кредитно-рейтингових агентств, спрямованого на повалення законного уряду, було основним дискурсом

лідера ПСР у "конспіративному обрамленні" протестів у парку Гезі. Перекоаний у тому, що турецька економіка постійно піддавалася атакам з боку західних фінансових установ і лобі, Ердоган заявив, що причетність Заходу до підбурювання протестів у парку Гезі була очевидною: «[Коли ми прийшли до влади] процентна ставка в Туреччині становила 63 відсотки, а рівень інфляції - 30 відсотків. Ми наполегливо боролися і знизили її до 4,6%. Захід від цього збожеволів. І звідси спалахнули події в Гезі. Після цих подій відсоткові ставки та інфляція знову піднялися до двозначних цифр».[53]

Проте статус Заходу як "іншого, що загрожує Туреччині" набагато більше проявляється в дискурсах лідерів ПСР щодо національного суверенітету і тероризму. Згідно з широко поширеним переконанням, Захід "прихищає терористів, тому що не хоче, щоб Туреччина стала сильною і могутньою". Ібрагім Калин, речник президента Туреччини і спеціальний радник президента, заявив, що "європейські країни і Сполучені Штати Америки є безпечним притулком для РПК і ФЕТО, де вони можуть процвітати і маневрувати".[85] Аналогічним чином, різні політичні еліти зробили численні заяви, в яких Захід прямо звинувачують у застосуванні подвійних стандартів щодо Туреччини та її боротьби з тероризмом.

На думку лідерів ПСР, західні держави дедалі більше втручаються у внутрішні справи Туреччини після протестів у Гезі з метою послабити Туреччину та її регіональні/глобальні амбіції. Ібрагім Калин, наприклад, стверджує це: «Їхньою першою спробою було [підбурювання] до подій в Гезі. Пізніше вони спробували здійснити судовий переворот 17 і 25 грудня. Одразу після цього вони відновили терористичні атаки РПК. Усі ці спроби не досягли своїх цілей, і врешті-решт вони спровокували переворот 15 липня [...] тому що Туреччина була в змозі кинути виклик міжнародній системі і стверджувати, що ця система далека від справедливості».[85]

Як і в інших популістських режимах на глобальному Півдні, лідери ПСР часто звинувачують опозицію в Туреччині у співпраці із західними державами та інституціями.

Лідери опозиції представлені як представники деградованої і корумпованої еліти, що працює на шкоду власному суспільству і державі. Президент Ердоган особливо активно прирівнює опозицію до "злих сил". Під час мітингу в Анкарі напередодні місцевих виборів 20 лютого 2019 року він об'єднав чотири основні опозиційні партії (Республіканську народну партію, РНП; Народно-демократичну партію, НДП; Партію справедливості і Добру партію) у "четверний альянс", який "отримує вказівки від Кандиль (РПК)" та її "колаборантів на Заході". РНП є епіцентром його звинувачень у спробах "підірвати національні інтереси і вічність країни". Наприклад, під час нещодавньої кризи, пов'язаної з бурінням газових свердловин біля берегів Кіпру, він звинуватив керівництво КТК у використанні тієї ж риторики, що й кіпріоти-греки.[81]

Наступна заява Фахреттіна Алтуна, директора з комунікацій Адміністрації президента, є типовою для цієї лінії аргументації: «Західні ЗМІ, які публікують візуальні та друковані матеріали, сфабриковані терористичними організаціями РПК та ФЕТÖ, ведуть війну проти Туреччини. [...] Вони не хочуть бачити Туреччину, яка сама визначає свою долю і стає сильнішою з кожним днем. Вони хочуть бачити Туреччину, яка залежить від Заходу і якою керують вестерністські еліти, чужі власній культурі, як це було 15 років тому. Щоб повернути Туреччину в той період, вони намагаються дискредитувати президента Ердогана, який є архітектором трансформації Туреччини, і поставити під сумнів його легітимність. Ненаціональна опозиція в Туреччині підтримує ці зусилля і повторює те, що вони проектують на Туреччину».[80]

Як показує постструктуралістська теорія міжнародної політики, зовнішня політика функціонує як практика "створення кордонів" і маркування ідентичності. Вона проводить чітке розмежування між нами і ними,

національним і ненаціональним, легітимним і нелегітимним. Ворожі інші нації, як всередині, так і ззовні, зливаються один з одним через дискурс небезпеки, артикульований через зовнішню політику. Справедливо припустити, що популістські режими ще більше схильні до інтерналізації зовнішньополітичних питань як питань національного "я" і виживання. Для популістів нової Туреччини опозиція як внутрішній колабораціоніст ворожих сил за кордоном, насамперед Заходу чи Європи, є не частиною "я", а частиною "іншого". Опозиційні лідери часто зображуються як такі, що служать інтересам іноземних держав, міжнародних інституцій та транснаціональних еліт, а не інтересам власної нації та держави.

Для високопоставлених лідерів ПСР є звичайною практикою використання концепції "ми" проти "вони". Вони часто вважають за краще дискурсивно конструювати Захід як однорідне і монолітне утворення, що представляє все "діаметрально протилежне Туреччині". Як зазначає Айдин-Дюзгіт, "використання бінарних опозицій "Туреччина" і "Захід" не лише призводить до чіткого відмежування Туреччини від Заходу, але й встановлює співвідношення сил спочатку на користь Заходу, а потім (після правління ПСР) на користь самої Туреччини". [20, с.51] У цьому полягає ключова відмінність між тонким і товстим популізмом ТРР при урядах ПСР. У першому випадку Туреччина зображувалася як єдина країна, яка може примирити східну і західну цивілізації завдяки своїм міцним політичним і культурним зв'язкам з обома цивілізаціями. Вважалося, що турецька ідентичність містить у собі як ісламські, так і сучасні західні елементи. В останньому випадку Туреччина займає міцну позицію в межах східної цивілізації, яка бореться із Заходом за захист своїх вищих моральних і цивілізаційних цінностей. Східна і Західна цивілізації визначаються в Гантінгтоновому розумінні як два обов'язково відмінні і непримиренні полюси, що змагаються за глобальну владу і домінування. Таким чином, у період засилля

популізму турецьке "я" визначається негативно, протиставляючи себе західному іншому.

Як ще один прояв антизахідництва, Захід конструюється як суб'єкт, який живиться і підживлюється ісламофобією, і який організовує "серйозні змови та ігри" проти ісламських країн.

Як "наступники Лоуренса Аравійського" або "реінкарнація хрестоносців", саме західні держави змушують мусульман вбивати один одного, особливо на Близькому Сході та в Африці. У своїй промові на зустрічі Організації ісламського співробітництва в Стамбулі в 2015 році Ердоган заявив, що «вони змушують мусульман вбивати інших мусульман». Якщо в епоху слабкого популізму ПСР членство Туреччини в ЄС подавалося "як відповідь на аргументи про зіткнення цивілізацій", то в період сильного популізму воно виявилось лакмусовим папірцем для ЄС і його ісламофобських тенденцій.[92]

«Ми продовжуємо процес вступу до ЄС. Нам не важливо, приймуть нас чи ні. Фактично, ми випробовуємо Європу. Чи здатна вона переварити членство держави з мусульманським населенням? Вони проти ісламофобії чи ні? Якщо так, то вони повинні прийняти Туреччину. В іншому випадку ЄС доведе, що він є християнським клубом».[52]

SWOT-аналіз зовнішньої політики Туреччини

Strengths (сильні сторони зовнішньої політики країни):

- Туреччина є дуже потужним геополітичним гравцем, що безпосередньо пов'язано з її вигідним географічним розташуванням, оскільки її територія слугує транзитним пунктом для енергоресурсів (газу та нафтопродуктів) з Центральної Азії та Перської затоки до Європи.
- Вплив на міжнародній арені. Туреччина є досить важливим членом НАТО, своєрідним «мостом між Заходом і Сходом», вважається союзником та

захисником ісламу в світі. Вона також входить «Великої двадцятки»(G20), є членом таких організацій як ОЧЕС, МВФ, ЄБРР, ООН, МАГАТЕ, МБРР, ОЕСР, ОБСЄ, СОТ та є одним з основних партнерів ЄС в регіоні Близького Сходу.

- Як наслідниця Османської імперії, Туреччина, визнана одним з лідерів в регіонах Близького та Середнього Сходу. Туреччина історично відіграє важливу роль на Близькому Сході і в ісламському світі в цілому. Проте держава ще має потенціал для посилення свого впливу в даному регіоні.
- Маючи розвинуту економіку та потужну армію, а також являючись членом важливих міжнародних організацій, Туреччина має змогу диктувати власні умови на міжнародній політичній арені.

Weaknesses (слабкі сторони зовнішньої політики):

- Історично складні та досить прохолодні відносини з країнами Близького Сходу(Ірак, Сирія, Ізраїль, Вірменія, Іран); погіршення відносин з арабськими державами після «Арабської Весни» (Саудівська Аравія, ОАЕ, Оман, Бахрейн).
- Погіршення відносин із західними країнами, особливо з США, які до приходу до влади ПСР та нинішнього президента Ердогана, мали змогу впливати та контролювати зовнішню політику Туреччини на Близькому Сході, та залишались сильним позарегіональним гравцем в регіоні.
- Боротьба з Іраном за лідерство в регіоні, який також має амбіції стати впливовим та потужним гравцем в Близькосхідному регіоні. Особливо в сирійському питанні Іран, який також має значний вплив на державу, зробив рішучі кроки, щоб не допустити втручання турецької держави у внутрішні справи Сирії.
- Імперські тони в діях і політиці Туреччини та її лідера Ердогана, а також намагання відновлення її впливу як спадкоємиці Османської імперії призвели до недовіри з боку багатьох держав регіону.

Opportunities (можливості для зовнішньої політики):

- Незважаючи на зміну основних зовнішньополітичних векторів і погіршення відносин із Заходом, Туреччина залишається важливим партнером для США та європейських країн і формально не відмовилася від прагнення до членства в ЄС.
- Незважаючи на напруженість та прохолоду в відносинах з країнами регіону, Туреччина розглядається як перспективний геополітичний лідер на Близькому Сході. Це пов'язано з наступними факторами:
- Туреччина є однією з найбільш соціально-розвинених країн регіону, має сильну і прогресивну економіку і залишається привабливим економічним партнером для слабших і менш розвинених країн регіону.
- Туреччина має розвинену, сильну і модернізовану армію (11 місце в Індексі сили). Як наслідок, Туреччина здатна використовувати свою "жорстку силу" як важіль впливу на Близькому Сході.
- Турецька держава здатна вирішувати військово-політичні конфлікти на Близькому Сході, захищати інтереси мусульман і забезпечувати мир у регіоні.

Threats (загрози зовнішньої політики):

- Значна частина населення виступає проти консервативних поглядів ПСР та політики уряду Ердогана і незадоволена ними, про що свідчать вибори у травні 2023 року, які Ердоган та його правляча партія виграли, але вели важку боротьбу з опозиційними партіями та кандидатами.
- Курдське питання в Туреччині, зокрема революційні виступи курдів і регулярні зіткнення між курдськими групами, які прагнуть визнання незалежності, і турецькою армією, становлять пряму загрозу територіальній цілісності та національній безпеці Туреччини.
- Продовження досить прохолодних відносин з Іраном, Ізраїлем та ізоляція Туреччини з боку арабських держав. Останнє Туреччина прагне змінити,

зокрема зайнявши пропалестинську позицію під час ескалації конфлікту Палестини та Ізраїлю.

Висновок до аналізу

Туреччина має низку сильних сторін у своїй зовнішній політиці, включаючи геополітичне розташування, економічне зростання, військову міць, культурний вплив та активну дипломатію. Однак вона також стикається з низкою викликів, таких як регіональна нестабільність, внутрішні проблеми, ситуація з правами людини та напружені відносини із Заходом.

Туреччина має низку можливостей для розширення свого глобального впливу. Однак вона також стикається з низкою загроз, таких як зростання націоналізму і популізму.

Для того, щоб подолати свої виклики і скористатися можливостями, Туреччина повинна розробити комплексну і послідовну зовнішню політику, яка б базувалася на її національних інтересах і цінностях. Туреччині також необхідно зміцнювати відносини зі своїми союзниками і партнерами, а також співпрацювати з іншими країнами для вирішення регіональних і глобальних проблем.

2.3 Пік напруженості із Заходом та спроба нормалізування відносин

Розходження Туреччини із Заходом відбулося як на рівні політичних цінностей, так і на рівні геополітики. Протягом останнього десятиліття турецька демократія серйозно занепадає. Особливо після переходу до гіперпрезидентської системи в 2018 році, яка ліквідувала всі стримування і противаги в політичній системі, Туреччина стає все більш авторитарним режимом.

Турецька зовнішня політика також стає все більш милітаризованою, на превеликий жаль західних столиць. Туреччина не тільки використовувала свою військову силу в Сирії, Іраку та Лівії, але й розгорнула свій військово-морський

флот у Східному Середземномор'ї, агресивно погрожуючи суверенітету двох країн ЄС: Греції та Кіпру. Ця агресивна політика була підкріплена експансіоністською військово-морською доктриною під назвою "Маві Ватан" ("Блакитна Батьківщина"), ідеологія якої викликала занепокоєння західних політиків. Морські офіцери, які створили і розвивали концепцію "Блакитної Батьківщини", ніколи не приховували своїх проросійських поглядів і свідомо пропагували антиамериканський і антизахідний наратив. Ці офіцери і пов'язані з ними політичні кола, яких у Туреччині називають євразійцями, стали невід'ємною частиною правлячої коаліції Туреччини. Купівля Туреччиною ракет С-400 у Росії відбулася саме в такому контексті і стала кульмінацією турецько-американської напруженості. Уперше в історії країна НАТО пішла на закупівлю російської зброї. І не просто якихось простих систем, а комплексу протиповітряної оборони, спеціально розробленого, щоб знищувати літаки країн Північноатлантичного альянсу. Відповідні угоди були підписані наприкінці 2017 р. і оцінюються сумою 2,5 млрд дол. При цьому трохи більше мільярда Туреччина заплатила як аванс, решта коштів - кредит із боку Росії.[5]

Автократичний поворот Туреччини всередині країни та її милітаризована зовнішня політика, яка часто працює проти інтересів її західних союзників, були одночасними та взаємопідсилюючими процесами. Але наприкінці 2020 року ця зовнішня політика досягла своєї межі. Туреччина опинилася в регіональній ізоляції з надмірно роздутою армією, а її агресивна зовнішня політика, зростання авторитаризму та подальший занепад верховенства права занурили її в затяжну економічну кризу. Цей економічний спад почав підривати ретельно вибудовану владу Ердогана, про що свідчить поразка його партії на місцевих виборах 2019 року. Не в змозі підтримувати автократичне правління, антизахідний курс та агресивну зовнішню політику одночасно, Ердоган почав шукати новий напрямок. Суть нового підходу полягає в тому, щоб зберегти авторитарне правління всередині країни, ставши при цьому менш конфронтаційним гравцем у зовнішніх

відносинах. Контракт на поставку С-400, попри весь його символізм, став лише одним із безлічі елементів мозаїки нової зовнішньої політики Туреччини після спроби перевороту 15 липня 2016 р. і фактичної зміни конституційного ладу республіки з парламентсько-президентської на президентську. Образ сильного політика, який турбується про велич Туреччини, дуже ретельно плеканий Ердоганом, не передбачає відмови від прийнятих рішень. [5]

Ця переорієнтація почалася спочатку на Близькому Сході, де турецький авторитаризм ніколи не викликав занепокоєння. Туреччина почала налагоджувати відносини з Ізраїлем, Єгиптом, Саудівською Аравією та Об'єднаними Арабськими Еміратами, одночасно приєднуючись до нової структури Абрахамських угод у регіоні. Враховуючи західні геополітичні інтереси, відносини Туреччини з Іраном почали входити в більш конфронтаційну фазу. Однією з головних мотивацій цієї регіональної реструктуризації була економічна: Туреччина продовжує отримувати значні обсяги іноземних інвестицій з країн Перської затоки. Інша мотивація була геостратегічною: Туреччина сподівалася, що нормалізація відносин з Ізраїлем і, меншою мірою, з нібито прозахідними арабськими режимами, допоможе послабити напруженість у відносинах зі Сполученими Штатами.

Примиряючись зі своїми близькосхідними суперниками, адміністрація Ердогана також шукала можливості вислужитися перед Вашингтоном і підвищити власну значущість в очах адміністрації Байдена. Одна з перших можливостей з'явилася влітку 2021 року після виведення США з Афганістану, коли Туреччина негайно втрутилася і запропонувала взяти на себе захист міжнародного аеропорту Кабула. Ця ініціатива принесла Ердогану першу особисту зустріч з Байденем. Однак безпрецедентно швидкий крах кабульського уряду не дозволив Анкарі використати афганський фронт як базу для розбудови відносин зі Сполученими Штатами. Друга можливість з'явилася в лютому 2022 року, коли почалося російське вторгнення в Україну.

РОЗДІЛ 3. МІСЦЕ ТА ВПЛИВ ТУРЕЧЧИНИ ПІД ЧАС ЕСКАЛАЦІЇ МІЖНАРОДНИХ КОНФЛІКТІВ

3.1 Турецько-українська співпраця в оборонній сфері

Турецька Республіка визнала незалежність України 16 грудня 1991 року. Перші дипломатичні контакти було встановлено 3 лютого 1992 року, коли було підписано Протокол про встановлення дипломатичних відносин між Україною та Туреччиною та згодом, 3 квітня 1992 року було відкрито Посольство Туреччини в Києві. Турецька сторона також представлена в Україні Генеральним консульством в м. Одеса. Наступного року, 3 січня 1993 р. в Анкарі було відкрито Посольство України в Анкарі. Також в Туреччині діють Генеральне консульство України та Консульство України в Стамбулі та в Анталії відповідно.

Фундамент дружніх відносин між Україною та Туреччиною було закладено такими міжнародно-правовими документами, як українсько-турецький Договір про дружбу і співробітництво від 4 травня 1992 року та Спільний план дій щодо зміцнення співробітництва між Кабінетом Міністрів України та Урядом Турецької Республіки від 2 квітня 2004 року. 25 січня 2011 року дві країни підписали Спільну декларацію про створення Українсько-турецької стратегічної ради високого рівня, яка закріплює стратегічне партнерство між двома країнами та визначає інституційні механізми його реалізації. У дусі довіри, добросусідства і стратегічного партнерства відносини між Україною і Туреччиною динамічно розвиваються в рамках двосторонніх і багатосторонніх механізмів, спрямованих на забезпечення підтримки і взаємовигідного співробітництва та зміцнення безпеки і стабільності в Чорноморському регіоні. Обидві сторони вживають заходів для поглиблення співпраці у торговельно-економічній, безпековій, оборонній, освітній, науковій та інших сферах.[98]

Туреччина підтримує суверенітет і територіальну цілісність України, засуджує так званий "референдум", проведений у Криму в березні 2014 року,

підтримує резолюції Генеральної Асамблеї ООН "Територіальна цілісність України" (2014), "Ситуація з правами людини в Автономній Республіці Крим та місті Севастополь" (2014-2019) та "Крим", є співавтором резолюції про милітаризацію Росією Чорного та Азовського морів (2018-2019).[98]

Після незаконної анексії Криму Росією в 2014 році Туреччина і Україна виявили спільні геополітичні інтереси в сфері безпеки на Чорному морі. Хоча Анкара не зайняла чітко виражену антиросійську позицію в регіоні, внесок Туреччини у відновлення військово-морських сил України, які втратили більшість своїх платформ після російської агресії в Криму, говорить сам за себе.

Київ вирішив закупити в Анкари корвети класу MILGEM/Ada. За словами виробника, компанії STM, корвети класу Ada призначені для проведення широкого спектру операцій, включаючи визначення, локалізацію, класифікацію, ідентифікацію і знищення підводних, повітряних і надводних цілей, а також для забезпечення вогневої підтримки морських кораблів. Патрулювання і морська розвідка, а також захист інфраструктури і узбережжя також входять до портфеля завдань корветів класу MILGEM/Ada.

Турецько-українська угода щодо корветів має на меті виробництво чотирьох платформ, заснованих на філософії дизайну класу MILGEM/Ada, з метою відновлення понівечених ВМС України. Виявляючи домінуючу тенденцію в турецько-українських спільних оборонних підприємствах, угода поширюється на домовленості про спільне виробництво між двома країнами. Україна є першою країною, якій Туреччина надала привілеї на спільне виробництво базового корвета. Нарешті, надводні кораблі ВМС України класу "Ада" потенційно можуть стати ще одним критично важливим видом озброєнь в арсеналі Києва. Хоча Україна спочатку планувала оснастити свої нові корвети ракетами "Нептун", оскільки українська оборонна промисловість наразі перевантажена, Туреччина може незабаром запропонувати Києву протикорабельну крилату ракету АТМАСА. Незважаючи на те, що ці зусилля з розбудови потенціалу є

значними в оборонно-технологічному масштабі, в довгостроковій перспективі вони перетворюються на перевагу у веденні бойових дій.

На початку лютого 2022 року, за три тижні до вторгнення Росії в Україну, президент Туреччини Реджеп Таїп Ердоган відвідав Київ, щоб зустрітися зі своїм українським колегою Володимиром Зеленським. Вітаючи візит Ердогана, Зеленський під час переговорів зосередився на співпраці в оборонній та авіаційній галузях, назвавши співпрацю в цих сегментах "рушійною силою" двостороннього стратегічного партнерства.

Тоді ж було підписано і Угоду про зону вільної торгівлі між Україною й Туреччиною. Дана Угода покликана сприяти розвитку торговельно-економічного співробітництва між країнами шляхом запровадження режиму вільної торгівлі. Задля подальшого сприяння торгівлі товарами Угода передбачає спрощення сторонами, наскільки це можливо, процедур торгівлі згідно з їхніми зобов'язаннями за Угодою СОТ про спрощення процедур торгівлі; стимулювання багатосторонньої співпраці сторін для посилення їхньої участі у розвитку та впровадженні міжнародних правил поведінки та рекомендацій щодо сприяння торгівлі.[8]

Окрім стратегічного партнерства у морській сфері, ще одним ключовим сегментом турецько-українського оборонного співробітництва є боротьба з безпілотними літальними апаратами. Після успішних бойових дій у різних конфліктних зонах світу "безпілотник-вбивця Панцир" Bayraktar TB2 продемонстрував свої бойові можливості проти російських колон, зокрема, на початкових етапах російського вторгнення в Україну на початку 2022 року. Україна має значну кількість інноваційних ноу-хау в оборонній промисловості. У поєднанні з передовим досвідом Туреччини в галузі інтелектуальних систем і безпілотних літальних апаратів турецько-українське стратегічне партнерство є справжнім джерелом синергії. Перша партія безпілотників Akinci оснащена українськими двигунами "Івченко-Прогрес". Аналогічно, на базовому варіанті

Kizilelma будуть використовуватися два різні українські двигуни "Мотор Січ" у різних варіантах. Початкові одиниці літають з турбовентиляторними двигунами AI-25ТЛТ. Наступні партії будуть оснащені двигунами AI-322Ф з форсажною камерою згоряння, що дозволить модернізувати безпілотний літак до трансонічної платформи.[16] Хоча безпілотники є найпопулярнішим продуктом турецько-українського оборонного співробітництва і одним із символів оборонного експорту Туреччини, це не єдина сфера співпраці в рамках цього чорноморського партнерства: Україна виділилася як основний постачальник енергетичних установок для Туреччини і отримала вигоду від своїх власних рішень. Ці приклади демонструють зростаючу довіру між сторонами і можуть сприяти зміцненню співпраці між чорноморськими країнами.

Україна, Туреччина та ООН 22 липня 2022. у Стамбулі підписали угоду, яка стосувалася розблокування портів та вивезення українського зерна. Дзеркальну угоду з Туреччиною та ООН також підписала росія. Документ підписали міністр інфраструктури України Олександр Кубраков, міністр оборони Туреччини Хулусі Акар та генсек ООН Антоніу Гутерреш та представник Росії. Зернова угода передбачала вивезення зерна з українських портів Чорноморськ”, “Одеса” та “Південний”, а також створення безпечних маршрутів або “зернових коридорів”. Тобто передбачалося, що кораблі в цих портах і коридорах не можуть бути атаковані. Термін дії угоди – 120 днів із можливістю подовження.[11] Після того як Росія заявила про вихід з зернової угоди 17 липня 2023 р., українські представники заявили що Україна і Туреччина обговорюють можливість відновлення Чорноморської зернової угоди без участі Росії, Україна, ООН і Туреччина можуть спільно забезпечити роботу зернового коридору та інспекцію суден. Зрештою, коридор таки запрацював без участі російської сторони.

З жовтня 2022 р. російська армія розпочала цинічні ракетні атаки на критичну інфраструктуру України, зокрема численні руйнування зазнали електростанції, через що було порушено електропостачання по всій країні через

нехватку електроенергії. У грудні 2022 року через Турецьке агентство співробітництва та координації Харків та Херсон отримали у вигляді гуманітарної допомоги 180 генераторів. 26 січня 2023 р. турецька компанія Karpowership підписала меморандум про намір поставити в Україну плавучі електростанції потужністю 500 МВт., за словами компанії, такі електростанції зможуть забезпечити потреби в електроенергії 1 млн. домогосподарств.[9]

8 липня 2023 р. було підписано Меморандум про взаєморозуміння між Міністерством з питань стратегічних галузей промисловості України й Міністерством промисловості та технологій Турецької Республіки у сфері стратегічних галузей промисловості підписаний у межах робочого візиту Президента України Володимира Зеленського до Турецької Республіки. Даний договір передбачає співпрацю у стратегічних галузях промисловості та технологій між компаніями двох держав, а також підтримку впровадження наявних і започаткування нових проектів у цих сферах, зокрема одним з ключових напрямків співпраці є розвиток потужностей і можливостей виробництва різних типів БпЛА. Також Меморандумом передбачені напрямки співпраці у дослідженні й розробці в галузі автономних систем, космосу та в інших технологічних секторах стратегічних галузей промисловості двох країн.[6]

31 липня 2023 р. між Міністерством оборони України та турецькою компанією BAYKAR MAKINA укладено договір про будівництво в Україні сервісного центру з ремонту та обслуговування безпілотних літальних апаратів.[7] Це зроблено після ратифікації 23 січня 2023 р. Рамкової угоди між Урядами України та Турецької Республіки про співробітництво у сфері високих технологій, авіаційній та космічній галузях, яку було підписано 3 лютого 2022 р. у м. Києві.[2] За словами генерального директора Baykar Халука Байрактара, виробництво безпілотників має розпочатися у 2025 році, а загальний обсяг інвестицій у проект становитиме близько 95 мільйонів доларів.[87] Проект також важливий тим, що він сприятиме зміцненню турецько-українського

стратегічного партнерства і відкриває нові можливості для спільних досліджень і розробок.

3.2 Туреччина між Росією та Україною

Туреччина із самого початку військових дій на сході України не визнала «кримський референдум», водночас відмовившись від втручання в конфлікт. Необхідно підкреслити, що як член НАТО Туреччина була однією з перших країн, що визнали новий уряд у Києві після «революції гідності», і турецькі лідери неодноразово підтверджували свою підтримку територіальній цілісності України. У випадку анексії Криму Туреччина відреагувала на підтримку України набагато швидше, ніж на підтримку Грузії під час російсько-грузинської війни у 2008 році (що не залишилося непоміченим у Москві).[1]

Події в Україні трактувалися Анкарою як боротьба за впливи на міжнародній арені між Росією та Заходом. Тому, на думку деяких експертів, Туреччина де-факто визнала анексію Криму з боку РФ, оскільки налагоджує транспортне сполучення з Кримом, обмежує доступ ВМС США до Чорного моря відповідно до конвенції Монтре, намагається не загострювати кримськотатарське питання.[1]

Початок повномасштабного вторгнення Росії до України в лютому 2022 р. мала суперечливий вплив на зовнішню політику Туреччини та турецько-західні відносини. З одного боку, вона підвищила стратегічну цінність Туреччини і сприяла її відновленню зв'язків із Заходом. З іншого боку, це створило додаткові труднощі, оскільки західні країни вимагали від Туреччини розірвати зв'язки з Росією, а Туреччина відкинула цю вимогу. Зрештою, Ердогану вдалося поширити ідею про те, що, можливо, для всіх було б краще, якби Туреччина залишалася відносно нейтральною. Туреччина зробила кілька кроків на підтримку України. Вона засудила вторгнення і голосувала за резолюції ООН, що засуджують Росію.

Вона надала Україні озброєні безпілотики, які відіграли ключову роль, особливо на ранніх етапах конфлікту. Вона заблокувала протоки, що з'єднують Чорне і Середземне моря для воюючих сторін, як це дозволяє Конвенція Монтре 1936 року, не дозволивши Росії посилити свій Чорноморський флот.

З іншого боку, Туреччина утрималася від антимосковської позиції. Вона утрималася від приєднання до західних санкцій і продовжує торгувати з Росією. Турецький експорт до північного сусіда підскочив на 87% за рік, що дало привід декому зробити висновок, що Туреччина перетворилася на торговельний хаб між Росією і Заходом. Російські олігархи і пересічні громадяни, вбачаючи в Туреччині безпечну гавань, перевели туди свої активи. Туреччина також продовжує політичний діалог з Росією: Президент Реджеп Таїп Ердоган продовжує зустрічатися зі своїм російським колегою Володимиром Путіним, а міністри оборони Туреччини і Сирії нещодавно зустрілися в Москві за посередництва Росії. Підтримання політичного діалогу з Москвою і неприєднання до санкцій проти Росії дало Туреччині можливість відігравати роль посередника між Києвом і Москвою, що значною мірою підтримується турецькою громадською думкою. Туреччина сприяла проведенню не лише зустрічей між Росією та Україною на технічному рівні в Стамбулі, а й на рівні міністрів закордонних справ в Анталії в березні 2022 року. Туреччина також виступила посередником у зерновій угоді в липні 2022 року та в обміні полоненими між Росією та Україною в грудні 2022 року.

Поряд з орієнтацією на західну політику, балансування між великими державами є одним із стовпів великої стратегії Туреччини. Ця стратегія сягає корінням у XIX століття, коли Османська імперія балансувала між Британською і Російською імперіями як стратегія виживання. У довгостроковій перспективі відносини між Росією і Туреччиною характеризуються "конкурентною співпрацею". Хоча Росія і Туреччина конкурують у Сирії, на Південному Кавказі, в Центральній Азії та Лівії, це не заважає співпраці між ними в інших сферах,

таких як економіка, торгівля та енергетика. Навіть у питаннях, де вони конкурують, вони можуть обмежити конкуренцію шляхом взаємного узгодження пріоритетів одна одної.

Конкурентна співпраця між Росією і Туреччиною не є стабільною і значною мірою залежить від відносин обох сторін із Заходом. Особливо це стосується Туреччини. Коли обидві сторони відчували себе ізольованими від Заходу, як це було у 1920-х роках, коли більшовики боролися за своє виживання, а кемалісти вели війну за незалежність проти європейських великих держав, Росія підтримувала націоналістичну справу в Туреччині, постачаючи зброю. Однак на початку повоєнного періоду Туреччина приєдналася до НАТО і західного табору після того, як Сталін попросив Анкару відмовитися від суверенітету над протоками Босфор і Дарданелли. У 1970-х роках Анкара знову почала більш прихильно ставитися до розрядки у відносинах з Росією. Це було пов'язано з американським ембарго на постачання зброї до Туреччини внаслідок турецького вторгнення на Кіпр у 1974 році у відповідь на повалення конституційного ладу на острові та спробу Греції незаконно анексувати його.

Ця динаміка може допомогти пояснити зближення Туреччини з Росією після невдалого перевороту в 2016 році, але лише частково. У 2016 році Туреччина мала кілька причин для розчарування у відносинах зі Сполученими Штатами та ЄС. Вашингтон продовжував підтримувати курдські сили YPG в Сирії проти Ісламської держави, незважаючи на заяви Туреччини про те, що YPG є сирійською філією РПК, визнаної терористичною організацією не лише в Туреччині, а й у США. YPG встановили контроль над великою смугою території на півночі Сирії від кордону з Іраком до Африну, впритул наблизившись до Середземного моря. Сполучені Штати не задовольнили турецькі вимоги щодо детериторіалізації YPG, але це зробила Росія. Свою першу операцію в Сирії, операцію "Щит Євфрату", Анкара провела на контрольованому Росією

північному заході в серпні 2016 року, приблизно через місяць після невдалої спроби державного перевороту.

Якщо розчарування у відносинах зі Сполученими Штатами було однією з причин, чому Туреччина вирішила співпрацювати з Росією, то сприйняття загрози з боку Сполучених Штатів може бути іншою. Ніколас Данфорт стверджує, що Туреччина сприймає як підтримку YPG Сполученими Штатами, так і різні регіональні події, такі як повалення "Братів-мусульман" в Єгипті в 2013 році, блокаду Катару Саудівською Аравією і Об'єднаними Арабськими Еміратами, а також зростаюче партнерство між Грецією, Республікою Кіпр та Ізраїлем у східному Середземномор'ї, як ознаки "ворожого західного оточення". [68]

На даний момент є чотири ключові проблеми, які впливають на відносини безпеки між США і Туреччиною: застаріла стратегічна основа, дефіцит довіри, ерозія інституційної відповідальності і несприятлива громадська думка з обох боків.

Що стосується Європи, то відносини між ЄС і Туреччиною страждають не тільки від пробуксовування процесу вступу до ЄС внаслідок відступу Туреччини від демократії, але й від конкуренції, а не співпраці у сфері зовнішньої політики. Як повідомив Селім Єнель, узгодженість Туреччини зі Спільною зовнішньою та безпековою політикою ЄС (СЗБП) стрімко слабшає: з 97% у 2007 році до 7% у 2022 році. [83]

До вирішення цих структурних проблем у відносинах між Туреччиною та її західними партнерами будь-який прогрес, досягнутий у відносинах між ЄС і Туреччиною та Туреччиною і США, буде неоптимальним і тимчасовим.

Коли неспровокована агресія Росії проти України перетворилася на повномасштабне вторгнення в лютому 2022 року, Туреччина вдалася до балансування. Політично вона підтримала Київ і засудила неспровоковану російську агресію. У військовому плані, на ранніх етапах конфлікту, коли інші

західні країни не бажали здійснювати значні поставки зброї в Україну, вона продовжувала постачати Києву озброєні безпілотники у формі комерційних продажів приватною компанією.

Як уже згадувалося, Туреччина також заблокувала протоки, що з'єднують Чорне і Середземне моря, для воюючих сторін на ранній стадії, спираючись на Конвенцію Монтре. Це означало, що два російські крейсери класу "Слава", які зараз перебувають у Середземному морі, не могли увійти в Чорне море, і Росія не могла посилити свій Чорноморський флот, що стало справжньою проблемою для Москви після того, як кілька її кораблів були або потоплені, або серйозно пошкоджені. Якщо зараз Росія не має достатньої військово-морської сили в Чорному морі, щоб загрожувати Одесі, то це завдяки рішенням Туреччини тримати протоки заблокованими.

Тим часом, однак, Туреччина не приєдналася до санкцій проти Росії з чотирьох основних причин. По-перше, Туреччина принципово виступає проти міжнародних санкцій, які не підтримуються Організацією Об'єднаних Націй. По-друге, ні США, ні ЄС не консультувалися з Анкарою, коли розробляли свої пакети санкцій. По-третє, Туреччина сама сильно постраждає від санкцій, як це було у випадку з санкціями проти Іраку та Ірану. Як показав випадок зі збитим Туреччиною російським літаком Су-24 у 2015 році, Росія має можливість помститися Туреччині економічно. Тоді за наказом Путіна припинилися чартерні рейси з Росії до Туреччини, що значно зменшило кількість російських туристів у Туреччині, а також Росія припинила імпорт сільськогосподарської продукції з Туреччини - все це завдало серйозної шкоди турецькій економіці. Крім того, слід враховувати, що Туреччина на 45% задовольняє свої потреби в газі за рахунок Росії.

Через вибори в травні 2023, коли Ердогану вкрай необхідно було утримувати турецьку валюту стабільною, незважаючи на дуже великий дисбаланс поточних рахунків, що вимагає припливу капіталу до Туреччини,

незважаючи на несприятливі ринкові умови. На цьому тлі Путін прийшов на допомогу Ердогану у вигляді вливання Росатомом капіталу в його турецьку філію - атомну електростанцію "Аккую". Путін простягнув руку допомоги напередодні виборів, погодившись відстрочити турецькі платежі за природний газ і поклавши вкрай необхідну іноземну валюту в турецький Центральний банк.

Реакція Росії на нещодавні кроки Туреччини, такі як ратифікація членства Швеції в НАТО і підтримка членства України в НАТО, також була досить німою. Таким чином, розворот Туреччини на Захід не означає, що вона охолоне у відносинах з Росією. Ердоган розуміє, що чим довше він зберігатиме свою балансуєчу роль, тим сильнішою буде його рука як із Заходом, так і з Росією.

Оскільки російсько-українська війна триває, балансування Туреччини може стати нестійким, і Анкара може відчутти необхідність зайняти більш чітку позицію. Кілька факторів можуть вплинути на те, в який бік схилиться позиція Туреччини. Новий уряд Туреччини може мати тепліші відносини з Європою та США і менше потребувати Росії. З іншого боку, переобраний Ердоган, з новими силами, міг би побудувати більш конструктивні відносини із західними союзниками і менше залежати від підтримки Росії. Не менш важливим є продовження американської рішучості. Політичні або стратегічні зміни у Вашингтоні, що призведуть до зменшення американської підтримки України, також послаблять підтримку Києва з боку Туреччини. Аналогічним чином, зменшення європейської підтримки України є ще одним важливим фактором. І останнє, але не менш важливе - розвиток подій на місцях також відіграватиме ключову роль. У той час як додаткові невдачі Росії на полі бою, що призведуть до невдоволення всередині країни, можуть змусити Туреччину дистанціюватися від Москви, російські успіхи в Україні призведуть до того, що Туреччина подвоїть свою роль посередника в політиці.

3.3 Туреччина в умовах ескалації конфлікту між Ізраїлем і Газою

20 жовтня 2023 р. під час п'ятничної молитви в історичній мечеті Святої Софії в Стамбулі Алі Ербас, голова державного управління у справах релігії Туреччини, стояв перед емоційним натовпом віруючих з мечем у руці і заявив, що "світ, позбавлений милосердя і совісті, байдуже спостерігає за цим геноцидом [в Газі], в той час як тисячі невинних людей гинуть". Його заява перегукується з попередженням президента Туреччини Реджепа Тайіпа Ердогана Ізраїлю "ніколи не розширювати масштаби своїх нападів на цивільне населення і негайно припинити свої операції, які прирівнюються до геноциду". Це попередження набуло нового звучання, коли турецький президент пізніше заявив, що ХАМАС є визвольним рухом, присвяченим звільненню Палестини, назвавши групу "моджахедами, які ведуть боротьбу за захист своїх земель і народу". [90]

Початкова реакція Туреччини на кризу в Газі виявила три динаміки. По-перше, незважаючи на критику, президент Ердоган був обережним у своєму тоні, хоча остання гуманітарна криза в Газі є безпрецедентною за час його перебування на посаді. Його занепокоєння щодо економічного відновлення Туреччини і надія на роль посередника в конфлікті є основними причинами його обережності. По-друге, Анкара має намір відігравати помітну роль у переговорах про звільнення заручників між Ізраїлем і ХАМАС, намагаючись забезпечити свої відносини з обома сторонами з мінімальною шкодою для турецьких інтересів. По-третє, залежно від обставин і розвитку подій, ізраїльське наземне вторгнення в Газу може змінити поточні розрахунки в загальній стратегії Ердогана, що спонукає його до стриманості. Враховуючи, що підтримка Палестини є ендемічною для турецьких і курдських виборців від правого до лівого політичного спектру, Ердоган може віддати перевагу популізму, а не реальній політиці. Тому тривала ізраїльська війна в Газі, ймовірно, призведе до ще більшого загострення напруженості в турецько-ізраїльських відносинах у майбутньому.

Хоча звинувачення в геноциді посідає чільне місце в ізраїльсько-турецьких відносинах, позиція Ердогана не була такою жорсткою, як раніше, коли він виступав на захист палестинської справи. У 2018 році, коли Ізраїль вбив десятки протестувальників, які брали участь у Великому марші повернення в Газі, президент Туреччини назвав Ізраїль "державою терору", а ізраїльського прем'єр-міністра Біньяміна Нетаньяху - "терористом". Хоча нинішні події є безпрецедентними за своїми масштабами, Ердоган цього разу утримався від подібних спалахів критики на адресу Ізраїлю. Туреччина навіть не викликала ізраїльського посла, щоб висловити свій офіційний протест.

Однією з головних причин обережності Ердогана є план економічного відновлення Туреччини. Криза вибухнула саме тоді, коли Ердоган намагався нормалізувати відносини з регіональними державами, в тому числі з Ізраїлем. Після багаторічних суперечок він зустрівся з Нетаньяху під час нещодавньої сесії Генеральної Асамблеї ООН у Нью-Йорку і передав йому запрошення відвідати Анкару. Відновлення відносин Туреччини з Ізраїлем було мотивоване енергетичною політикою у Східному Середземномор'ї, де турецькі економічні інтереси зіткнулися з викликами.

З огляду на те, що підтримка Палестини є важливою для турецьких і курдських виборців від правого до лівого політичного спектру, Ердоган може спробувати віддати перевагу популізму перед реальною політикою.

Крім того, Ердоган прагне відігравати роль переговорника між Ізраїлем і ХАМАС, а отже, не хоче дратувати Ізраїль на даний момент. Враховуючи досвід російсько-української війни та дипломатії зернового коридору, в якій він відігравав важливу роль, Ердоган хоче скористатися можливістю створити собі імідж глобального лідера, який намагається вирішити міжнародні кризи. Після нападу ХАМАСу на Ізраїль 7 жовтня Анкара в приватному порядку попросила керівництво організації покинути Туреччину, оскільки Ердоган не виглядає у світових ЗМІ як її захисник. З іншого боку, якщо Ізраїль вирішить вторгнутися в

Газу і розпочати ескалацію конфлікту, Ердоган може бути змушений змінити свою думку через сильну народну підтримку Палестини в турецькому політикумі і суспільстві. Проте його нинішня стратегія ґрунтується на очікуванні, що він дійсно зіграє роль переговорника, яка забезпечить йому кращі результати: тобто, значну увагу з боку західних держав, а також позитивні рейтинги у внутрішній політиці.

Міністр закордонних справ Туреччини Хакан Фідан був дуже активним у регіональній дипломатії, висловлюючи готовність Туреччини "відігравати роль країни-гаранта". Уряд Ердогана пропонує систему гарантів для політичного врегулювання ізраїльсько-палестинського конфлікту, серед яких Туреччина має бути серед тих, хто гарантує палестинську сторону. З огляду на добрі відносини з ХАМАС з 2006 року, Анкара позиціонує себе як рідкісну регіональну державу, яка може впливати на це угруповання. Туреччина також виділяється як єдина країна, яка запросила Хамас відвідати Анкару. Використовуючи ці унікальні відносини, уряд Ердогана став ключовим гравцем у вирішенні нинішньої кризи із захопленням заручників у Газі і посередником у нещодавньому конфлікті.

Уряд Ердогана використав себе як ключового гравця у вирішенні нинішньої кризи із захопленням заручників у Газі і посередника в нещодавньому конфлікті. Однак заклик Туреччини до посередницької ролі поки що не отримав належного відгуку і не був прийнятий західними лідерами. Початкова заява держсекретаря США Ентоні Блінкена про те, що він говорив зі своїм турецьким колегою, щоб заохотити Туреччину "виступати за припинення вогню і звільнення всіх заручників, які утримуються Хамасом", пізніше була видалена з його акаунта в соціальних мережах. Пізніше Блінкен відвідав регіональні держави - Ізраїль, Єгипет, Йорданію, Саудівську Аравію, Бахрейн, Об'єднані Арабські Емірати і Катар - без Туреччини, даючи зрозуміти, що адміністрація Байдена не симпатизує ідеї турецького посередництва. Розуміючи, що Катар вже відіграє вирішальну роль у кризі зі звільненням заручників, Ердоган прагне відігравати активну

дипломатичну роль з Іраном і Ліваном, переконуючи лідерів "Хезболли" утриматися від відкриття нового фронту в конфлікті.

Іншим викликом для прагнення Анкари відігравати помітну роль є Єгипет, який не залишить посередництво іншим регіональним державам, якщо і як тільки буде встановлено перемир'я і політичні переговори зможуть стати на реалістичну основу. Досі заклики до ХАМАСу звільнити заручників в обмін на вирішення різних питань - відкриття контрольно-пропускового пункту на кордоні Рафах або відновлення постачання води і електроенергії в Газу - мало що давали, оскільки озброєне угруповання вимагає повного припинення ізраїльських бомбардувань, перш ніж можуть розпочатися будь-які переговори. Якщо Ізраїль вирішить піти на деескалацію конфлікту, Тель-Авів віддасть перевагу співпраці з єгипетським урядом, а не з турецьким.

Наземне вторгнення Ізраїлю може змінити нинішні розрахунки Ердогана. Якщо і є питання, навколо якого об'єднуються всі елементи турецького політичного спектру - світські та ісламісти, курдські партії і турецькі націоналісти, центристи і радикали, крайні ліві і крайні праві групи - то це питання прав людини палестинців і їхнього права на самовизначення. Тому Ердоган дуже добре знає, що народна підтримка буде з ним, якщо він вирішить посилити напруженість у відносинах з Ізраїлем перед обличчям потенційно жорстокого ізраїльського вторгнення в Газу і розширення конфлікту в регіоні.

Масові протести на підтримку Палестини в турецьких містах супроводжувалися зростаючою критикою і тиском на уряд Ердогана. Люті протести спалахнули в кількох турецьких містах після бомбардування лікарні Аль-Ахлі в Газі. Колишній прем'єр-міністр Туреччини Ахмет Давутоглу розкритикував слабку реакцію Ердогана на кризу в Газі - цю думку також публічно поділяють турецькі ліві партії. Що ще важливіше, головний союзник Ердогана в парламенті Девлет Бахчелі дав Ізраїлю 24 години на припинення

бомбардувань або ж закликав Туреччину бути готовою втрутитися в конфлікт і "зробити все, що вимагають її історичні, гуманітарні та релігійні обов'язки".[22]

Щоб зрозуміти зростаючу народну підтримку Палестини в Туреччині, важливо проаналізувати історичний контекст. Під час Холодної війни союз Туреччини з НАТО вимагав від Анкари дотримуватися збалансованої позиції, не підтримуючи повністю ні палестинців, ні ізраїльтян. Ця неупередженість була особливо виражена в консервативних колах країни, в той час як ліві фракції демонстрували підвищену обізнаність і симпатію до палестинської справи. Зокрема, Організація визволення Палестини (ОВП) отримала підтримку з боку турецьких і курдських лівих студентів. Турецьке військове захоплення влади в 1971 році було частково спровоковане діяльністю турецьких лівих прихильників палестинського ФАТХу. Військові, як охоронці світської держави Туреччини, встановили неформальні, але міцні зв'язки з ізраїльськими військовими, засновані на особистих стосунках між вищим офіцерським складом. Цей зв'язок зміцнився у 1980-х роках, коли виникла Робітнича партія Курдистану з її тренувальними базами в ліванській долині Бекаа, а також альянс між курдськими лівими і ОВП.

Зрушення в підтримці Палестини почалися не з приходом до влади Партії справедливості і розвитку Ердогана. До середини 1990-х років відносини Туреччини з Палестиною досягли найнижчої точки, коли турецькі військові уклали значні оборонні контракти з Ізраїлем. За іронією долі, ці угоди були схвалені ісламістською Партією добробуту, до якої на той час належав Ердоган. Пізніше лідери партії стверджували, що на їхні рішення вплинули впливові турецькі генерали.

Зрушення в підтримці Палестини почалися не з приходом до влади Партії справедливості і розвитку Ердогана. До цього лівий прем'єр-міністр Туреччини Бюлент Еджевіт ініціював посередницькі зусилля, що передували переговорам між Ізраїлем і палестинцями в Кемп-Девіді у 2000 році. Анкара запропонувала

спільний суверенітет над Єрусалимом, черпаючи натхнення в османській моделі. Хоча турецький уряд активно підтримував палестинську державність, він також відіграв вирішальну роль у переконанні лідера ОВП Ясіра Арафата відкласти проголошення незалежності. Друга інтифада і подальші дії Ізраїлю проти цивільного населення викликали невдоволення в Туреччині, відображаючи суспільні настрої, що країна робить недостатньо для палестинців. Еджевіт підтримав ці настрої, увійшовши в історію як перший турецький прем'єр, який публічно звинуватив Ізраїль у вчиненні геноциду проти палестинців.

За часів Ердогана палестинське питання вкоренилося в соціальній пам'яті Туреччини, особливо після рейду Ізраїлю на флотилію "Маві Мармара" у 2010 році, в результаті якого загинули дев'ять турків, що перебували на борту судна, яке доставляло гуманітарну допомогу до сектору Газа. Таким чином, поворот Ердогана до народної підтримки Палестини буде більш імовірним, особливо якщо він не бачить себе в ролі потенційного переговорника в конфлікті - і особливо якщо Ізраїль продовжить скоювати воєнні злочини і звірства проти цивільного населення.

Коридори влади у Вашингтоні довгий час були непроникними для відлуння криків щодо палестинського питання. У Капітолії США спостерігається загадковий парадокс, коли голосна підтримка прав людини і міжнародного права чомусь приглушується і замовкає, коли справа доходить до берегів сектора Газа. Ця вибіркова німота і бентежна десенсибілізація малюють похмуру картину позірно байдужої позиції наддержави до воєнних злочинів Ізраїлю в Газі. Нинішня криза нагадала атмосферу 11 вересня 2001 року на Близькому Сході, коли антиамериканізм підживлювався в атмосфері скептицизму і ворожості через кричуще порушення міжнародних норм Сполученими Штатами та їхніми союзниками. Ескалація конфлікту в Газі розмиє потенціал американської дипломатії і послабить американські інтереси в регіоні.

Ескалація конфлікту в Газі розміє потенціал американської дипломатії і послабить американські інтереси в регіоні. Переплетення американських та ізраїльських інтересів вже давно є наріжним каменем зовнішньої політики США. Однак у міру розвитку геополітичного ландшафту ця переплетена перспектива створює значні ризики. Слепота Вашингтона відкриває можливості для його суперників, Росії та Китаю, на Близькому Сході. З поглибленням кризи в Газі Китай знайшов можливість і направив до регіону шість військових кораблів. Непохитна прихильність позиції Ізраїлю щодо палестинців створює тріщини, якими Китай готовий скористатися. Підхід Китаю характеризується невтручанням і економічним співробітництвом. Режими на Близькому Сході, втомлені десятиліттями конфліктів і зовнішнього втручання, можуть вважати позицію Китаю привабливою, оскільки вона є контр-нарративом до часто жорсткої політики Заходу.

Оскільки у Вашингтоні реінкарнується дискурс «вісь зла», уряд Ердогана зазнає більшого тиску, щоб розірвати зв'язки з ХАМАСом і зайняти більш жорстку позицію щодо Ірану.[30] Як член НАТО, Туреччина, ймовірно, буде промацувати ґрунт і спостерігати за розвитком подій, щоб зрозуміти, чи зможе вона вплинути на них. Якщо конфлікт розшириться, залучить сусідів і розпалить спляче, але потужне регіональне суперництво, військова та дипломатична участь Туреччини стане радше неминучістю, аніж вибором.

ВИСНОВКИ

На сьогоднішній день Туреччина являється досить впливовим та сильним міжнародним актором. Незважаючи на спад та кризу, країна має досить високий економічний потенціал, сильну та сучасну армію, посідає досить важливе місце в міжнародних організаціях.

У постбіполярний період зовнішня політика Туреччини зазнала значної трансформації: від сильної західної орієнтації до більш впевненої і незалежної зовнішньої політики, позначеної зростанням антизахідного популізму. Ці зміни були зумовлені поєднанням внутрішніх, регіональних і глобальних чинників і мали глибокий вплив на відносини Туреччини із Заходом та її роль на Близькому Сході.

Одним з ключових внутрішніх чинників, який сприяв зміні зовнішньої політики Туреччини, є прихід до влади Партії справедливості і розвитку (ПСР), яка перебуває при владі з 2002 року. ПСР - консервативна партія з ісламістським корінням, яка проводить більш незалежну і наполегливу зовнішню політику, ніж попередні турецькі уряди. ПСР також прагне зменшити залежність Туреччини від Заходу і зміцнити свої зв'язки з іншими країнами з мусульманською більшістю. На глобальному рівні занепад Сполучених Штатів як єдиної світової наддержави також створив можливість для Туреччини проводити більш незалежну зовнішню політику. Туреччина прагнула посилити свої зв'язки з іншими державами, що розвиваються, такими як Китай і Росія. Це призвело до більш багатопольярного світового порядку, в якому Туреччина має більшу автономію для реалізації власних інтересів.

Трансформація зовнішньої політики Туреччини мала низку наслідків для відносин країни із Заходом та її ролі на Близькому Сході. Відносини Туреччини із Заходом стали більш напруженими, оскільки Туреччина проводить більш наполегливу і незалежну зовнішню політику. Туреччина також стала більш

залученою в регіональні конфлікти, що призвело до тертя із Заходом. Однак Туреччина також підтримує тісні зв'язки із Заходом у деяких сферах, таких як торгівля і співпраця в галузі безпеки.

Роль Туреччини на Близькому Сході також значно змінилася за останні роки. Туреччина стала більш впливовим гравцем у регіоні, оскільки вона втрутилася в конфлікти в Сирії, Лівії та Іраку. Однак участь Туреччини в цих конфліктах також призвела до зростання напруженості у відносинах з її сусідами і Заходом. Щодо питання російсько-української війни, то Туреччина намагається відігравати роль посередника в конфлікті, не відмовляючись від співпраці як і з українською так і російською сторонами, керуючись насамперед власними інтересами. Так завдяки своїй політиці під час війни в Україні, Ердоган здобув повагу серед турецької громадськості, та підвищення його міжнародного іміджу, що також допомогло йому перемогти на виборах. Туреччина також отримала економічні вигоди від того, що стала головним економічним ринком збуту для Росії. Намагаючись не займати антиросійську позицію, турецька держава і надалі намагатиметься сприяти мирним перемовинам між сторонами конфлікту. Щодо України, то Туреччина і надалі буде виступати за територіальну цілісність української держави, допомагаючи їй як у військовому плані, так і економічному. Для двох держав важлива безпека Чорноморського регіону, зокрема Туреччина виступає за відновлення Чорноморської зернової ініціативи, та шукає шляхи відновлення угоди та перемовин з Росією.

Посередницьку роль Ердоган намагається займати і в ізраїльсько-палестинському конфлікті. Хоча Туреччина і зайняла пропалестинську позицію, проте вона не така жорстка щодо Ізраїлю як це було під попередніх ескалацій конфлікту, зокрема це обумовлене економічним планом відновлення Туреччини, пунктом в якому є нормалізація відносин з державами регіону, в тому числі Ізраїлем.

Важливе значення для відносин між Туреччиною та Заходом мали парламентські та президентські вибори які були проведені в травні 2023. Якщо до виборів існувала можливість коли Ердоган нарешті втратить свій президентський пост, а лідери європейських держав намагались дистанціюватись від турецького лідера, то після переобрання західні лідери відновили активний діалог з ним. Заходу також стає набагато легше працювати з Туреччиною на геостратегічному та безпековому рівнях. Для Сполучених Штатів турецько-американська співпраця у сфері безпеки зміщується з Близького Сходу на Чорне море. Турецько-американські відносини на Близькому Сході неминуче набули більш політичного та ідеологічного характеру, при цьому найбільшим викликом у двосторонніх відносинах залишається різне сприйняття загрози і відповідні підходи двох країн до курдського питання і курдських акторів на півночі Сирії. На противагу цьому, Туреччина і США більше згодні щодо Чорного моря. Більше того, в Пентагоні підхід Єврокомітету до Туреччини є набагато більш дружнім, ніж підхід ЦЕНТКОМу, і має кращий послужний список співпраці.

Для Європи відданість Ердогана міграційній угоді робить його цінним партнером, особливо з огляду на зростаючу антиімміграційну позицію турецької та європейської громадськості. Більше того, те, що Ердоган віддає перевагу співпраці з ЄС, але водночас не наполягає на членстві в ньому, добре вписується в європейську політику. ЄС і Ердоган більше згодні у своєму спільному бажанні не допускати Туреччину до ЄС, але водночас розбудовувати кращі робочі відносини. А економічні умови та регіональні події змушують Ердогана більше схилитися до західних держав. Як наслідок, турецька зовнішня політика готова взяти новий напрямок. Тим не менш, будь-яке поліпшення відносин, швидше за все, буде обмежене геостратегічною та економічною сферами і не охоплюватиме переорієнтацію політичних цінностей. Без спільних політичних цінностей результат буде значно кращим, але залишиться трансакційним між Туреччиною та її західними партнерами.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Демчишак Р. Б. Корекція українсько-турецьких відносин у контексті зовнішньополітичного курсу президента Туреччини Реджепа Ердогана / Р. Б. Демчишак // Політикус : наук. журнал. – 2019. – № 1. – С. 82-87.
2. Кабінет Міністрів України. Розпорядження від 26 липня 2022 р. № 656-р. Про подання на ратифікацію Верховною Радою України Рамкової угоди між Урядом України та Урядом Турецької Республіки про співробітництво в сфері високих технологій, авіаційній та космічній галузях. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-podannia-na-ratyfikatsiiu-verkhovnoiu-radoiu-ukrainy-ramkovoii-uhody-mizh-uriadom-ukrainy-ta-uriadom-turetskoi-respubliky-656-260722> (дата звернення: 30.11.2023).
3. Ковач А. Публічна дипломатія Туреччини: від модельної держави до неоосманізму. 2022. URL: <https://adastra.org.ua/blog/publiczna-diplomatiya-turechchini-vid-modelnoyi-derzhavi-do-neosmanizmu> (дата звернення: 30.11.2023).
4. Корсунський С. Республіка Туреччина. // Україна дипломатична. 2011. Вип. 12. С. 262. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ukrdip_2011_12_73. (дата звернення: 30.11.2023).
5. Корсунський С. НАД АНКАРОЮ ПРОСИЛИ НЕ ЛІТАТИ. 2019. URL: https://zn.ua/ukr/international/nad-ankaroyu-prosili-ne-litati-315243_.html (дата звернення: 30.11.2023).
6. Міністерство з питань стратегічних галузей промисловості України. Українські та турецькі компанії співпрацюватимуть у сфері стратегічних галузей промисловості та технологій. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/ukrainski-ta-turetski-kompanii-spivpratsiuvatymut-u-sferi-stratehichnykh-haluzei-promyslovosti->

ta-tekhnohii-oleksandr-kamyshin-pidpysav-memorandum (дата звернення: 30.11.2023).

7. Міністерство оборони України. В Міноборони уклали договір про будівництво в Україні сервісного центру з ремонту безпілотників. URL:<https://www.kmu.gov.ua/news/minoborony-ta-baykar-makina-uklaly-dohovir-pro-budivnytstvo-v-ukraini-servisnoho-tsentru-z-remontu-bezpilotnykiv> (дата звернення: 30.11.2023).

8. Офіційне інтернет-представництво Президента України. Угода про зону вільної торгівлі між Україною й Туреччиною. Режим доступу:<https://www.president.gov.ua/news/ugoda-pro-zonu-vilnoyi-torgivli-mizh-ukrayinoyu-j-turechchin-72705> (дата звернення: 30.11.2023).

9. РБК Україна. Туреччина поставить Україні плавучі електростанції. URL:<https://www.rbc.ua/rus/news/turechchina-postavit-ukrayini-plavuchi-elektrostantsiyi-1674727265.html> (дата звернення: 30.11.2023).

10. Сергійчук Б., Сергійчук В. На межі двох світів. Українсько-турецькі відносини в середині XVI – на початку XXI ст. Київ : Сергійчук М.І., 2012. 322 с.

11. Чабан Д. Турецько-українські економічні відносини в рамках зовнішньополітичних стратегій Турецької республіки. URL:<https://ua.sudohodstvo.org/tureczko-ukrayinski-ekonomichni-vidnosyny-v-ramkah-zovnishnopolitychnyh-strategij-tureczkoji-respubliki/> (дата звернення: 30.11.2023).

12. Agnew in Pinar Bilgin. A Return to ‘Civilisational Geopolitics’ in the Mediterranean? Changing Geopolitical Images of the European Union and Turkey in the Post-Cold War Era. *Geopolitics*, Vol. 9, No. 2 (2004), pp. 269- 291, DOI: 10.1080/14650040490442863 (дата звернення: 30.11.2023).

13. Aras in Feroz Ahmad. *The Making of Modern Turkey*. London. 1993.

14. Aras, B. 2017. Turkish Foreign Policy after July 15. Istanbul Policy Center brief. Istanbul. URL: https://ipc.sabanciuniv.edu/wp-content/uploads/2017/02/Turkish-Foreign-Policy-After-July-15_Bulent-Aras.pdf. (дата звернення: 30.11.2023).
15. Aras, B. and Görener, A. National Role Conceptions and Foreign Policy Orientation: The Ideational Bases of the Justice and Development Party's Foreign Policy Activism in the Middle East. *Journal of Balkans and Near East Studies* 12 (1).2010. P. 73–92.
16. Arda Mevlutoglu. Turkish-Ukrainian Defense Cooperation: Drones, Engines, and More. *POLITICS TODAY*. URL: <https://politicstoday.org/turkish-ukrainian-defense-cooperation-drones-engines-and-more/> (дата звернення: 30.11.2023).
17. Arikan, H. *Turkey and the EU: An Awkward Candidate for Membership?* Ashgate. 2006.
18. Arisan-Eralp, N. Upgrading Customs Union between Turkey and the European Union is not only about upgrading the Customs Union. *TEPAV Evaluation Note*. 2018.
19. Ayata, B. Turkish Foreign Policy in a Changing Arab World: Rise and Fall of a Regional Actor? *Journal of European Integration* 37 (1). 2015. P. 95–112.
20. Aydın-Düzgit S. De-Europeanisation through Discourse: A Critical Discourse Analysis of AKP's Election Speeches. In *Special Issue: Is Turkey De-Europeanising? Encounters with Europe in a Candidate Country*. *South European Society and Politics* 21 (1).2016. P. 45–58.
21. Bahar Rumelili. Transforming Conflicts on EU Borders: The Case of Greek-Turkish Relations. *Journal of Common Market Studies*, 45/1. 2007. P.115
22. Bahçeli. Türkiye 'must step into Gaza conflict,'. *Hurriyet Daily News*. URL: <https://www.hurriyetdailynews.com/turkiye-must-step-into-gaza-conflict-says-bahceli-187244> (дата звернення: 30.11.2023).
23. Balfe R. Report drawn up on behalf of the Political Affairs Committee on the human rights situation in Turkey. PE 98. 572/fin. Luxembourg: European Parliament. 1985.

24. Binnaz Toprak. Türkiye’de Laiklik, Siyasal Islam ve Demokrasi. İstanbul: Bosphorus University. 2004.
25. Çarkoğlu A. Who wants full membership? Characteristics of the Turkish public support for EU membership. *Turkish Studies*, 4(1).2003. P. 171–194.
26. Çarkoğlu A. Who wants full membership? Characteristics of the Turkish public support for EU membership. *Turkish Studies*, 4(1). 2003. P. 171–194.
27. Çelik, A., Rumelili B. Necessary but not sufficient: The role of the EU in resolving Turkey’s Kurdish question and the Greek–Turkish conflicts. *European Foreign Affairs Review* 11. 2006. P. 203–222.
28. Cengiz Günay. From Islamists to Muslim Democrats? The Trajectory of Islamism in Egypt and Turkey against the Background of Historical, Political and Economic Developments. Saarbrücken. 2008. P. 92.
29. Clyde Haberman. War in the Gulf: Turkey’s Role in Air Assault Sets Off Fear of Retaliation. *The New York Times*. 20 January 1991. URL: <https://www.nytimes.com/1991/01/20/world/war-in-the-gulf-turkey-turkeys-role-in-air-assault-sets-off-fear-of-retaliation.html>. (дата звернення: 30.11.2023).
30. Danielle Wallace. McConnell calls China, Russia, Iran new 'axis of evil' that US must deal with: 'This is an emergency'. *Fox News*. URL: <https://www.foxnews.com/politics/mcconnell-calls-china-russia-iran-new-axis-evil-us-must-deal-emergency> (дата звернення: 30.11.2023).
31. Davutoğlu, A. Turkey’s Foreign Policy Vision: An Assessment of 2007. *Insight Turkey* 10 (1). 2008. P. 77–96.
32. Davutoğlu, A. Speech at the handover ceremony of office of Foreign Ministry, Ankara, 2 May 2009. URL: http://www.mfa.gov.tr/devlet-bakani-ve-basabakan-yardimcisi-sayin-ali-babacan-ile-disisleri-bakani-sayin-ahmet-davutoglu_nun-devir-teslim-vesilesiyle.tr.mfa. (дата звернення: 30.11.2023).

33. Demirtaş, S. Sınır sorunları Lahey'e. Cumhuriyet. Cizre, Ü. Demythologising the national security concept: The case of Turkey. *Middle East Journal*, 57(2). 2003. P. 213–229.
34. Dutz M., M. Yılmaz, K. Washington. Turkey: Economic reform and accession to the European Union. P. 261–293.
35. EEC-Turkey Association Agreement. 1963. Agreement establishing an association between the European Economic Community and Turkey. *Official Journal of the European Communities*, L 361/29–43, 31.12.1977.
36. Eralp, A. Turkey and the European community in the changing post-war international system. In C. Balkır & A. M. Williams (Eds.), *Turkey and Europe*. 1993. 1st ed. P. 24–44.
37. Erdenir, B. (2015). A long and narrow road: Turkey's Europeanization process. *Uluslararası İlişkiler*, 12(45), 23–38.
38. Erdoğan, R. T. Speech at the Council of Europe Parliamentary Assembly. 13 April 2011. Available online as video at: <https://www.youtube.com/watch?v=t8bQQPDGJ4I>. (дата звернення: 30.11.2023).
39. EU-Turkey Association Council Decision 1/95, Section IV (OJ L 35, 13.02.1996).
40. EU–Turkey Readmission Agreement. 2013. Agreement between the European Union and the Republic of Turkey on the readmission of persons residing without authorisation. *Official Journal of the European Union*, L 134/3–27, 7.5.2014.
41. European Commission. *The State of the Union 2017: Catching the wind in our sails*. IP/17/3164. Brussels.
42. European Council. EU–Turkey statement. Press release. <https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2016/03/18/eu-turkey-statement/>. (дата звернення: 30.11.2023).
43. European Parliament. *European Parliament resolution of 9 March 2011 on Turkey's 2010 progress report*. P7_TA(2011)0090. Strasbourg.

44. European Parliament. European Parliament resolution of 13 March 2019 on the 2018 Commission Report on Turkey, P8_TA (2019)0200. Strasbourg. (дата звернення: 30.11.2023).
45. Eylem Yılmaz, Pinar Bilgin. Constructing Turkey's "Western" Identity during the Cold War: Discourses of the Intellectuals of Statecraft". *International Journal*, Vol. 61, No. 1 (2006); "Turkey: Myths and Realities" (Winter, 2005/2006), pp. 39-59, p 41.
46. Francis Fukuyama. "The End of History?". *The National Interest*, No. 16. 1989. P. 3-18.
47. Gumrukcu T. Hamas is not terrorist organisation, cancels trip to Israel. URL: <https://www.reuters.com/world/middle-east/turkeys-erdogan-says-hamas-is-not-terrorist-organisation-2023-10-25/> (дата звернення: 30.11.2023).
48. Güneş-Ayata, A. From Euroscepticism to Turkey-scepticism: Changing political attitudes on the European Union in Turkey. *Journal of Europe and the Balkans*, 5(2). 2003. P. 205–222.
49. Hanna Ojanen. The Impact of Transatlantic Relations on the European Debate on Turkey. i Tocci. P. 244-245.
50. Helsinki European Council, Presidency Conclusions, 10 and 11 December 1999, Preparing for Enlargement. P.12.
51. Hürriyet Daily News. 2011. PM Poses as a Mideastern Rather than a European Leader. URL: <http://www.hurriyetaailynews.com/default.aspx?pageid=438&n=pm-poses-as-a-mideastern-rather-thana-european-leader-2011-06-13>. (дата звернення: 30.11.2023).
52. Hürriyet Daily News. 2015. If EU Opposes Islamophobia, It Must Accept Turkey as Member: Erdoğan. URL: <http://www.hurriyetaailynews.com/if-eu-opposes-islamophobia-it-must-accept-turkey-as-member-erdogan-77379>. (дата звернення: 30.11.2023).
53. Hürriyet. Cumhurbaşkanı Erdoğan: Bunu Değiştireceğiz Lamı Cimi Yok [President Erdoğan: We Are Going to Change It, No Ifs and Buts]. 2018. URL:

<http://www.hurriyet.com.tr/gundem/son-dakika-erdogan-bunu-degistirecegiz-lami-cimi-yok-40872086>. (дата звернення: 30.11.2023).

54. Ian O. Lesser. *US Policy Towards Turkey and Implications for EU-Turkey Relations*. 2008. P. 219.

55. Jenny White. *Islamist Mobilization in Turkey: A Study in Vernacular Politics*. (Seattle: University of Washington Press, 2002). P. 191.

56. John Agnew, *Geopolitics: Re-Visioning World Politics*. London. 1998.

57. Kaliber, A. Securing the Ground through Securitized 'Foreign' Policy: The Cyprus Case Revisited. *Security Dialogue* 36 (3). 2005. P. 319–37.

58. Kenichi Ohmae, *The End of the Nation State: The Rise of Regional Economies*. New York. 1995.

59. M. Hakan Yavuz. Turkish identity and foreign policy in flux: The rise of Neo-Ottomanism. *Critique: Journal for Critical Studies of the Middle East*, 7:12 (1998), 19–41, p. 21/22.

60. Meliha B. Altunisik,. *Guvenlik Kiskacinda Turkiye-Ortadogu Iliskileri*. In En Uzun Onyil, eds., Gencer Ozcan and Sule Kut. Istanbul. 1998. P.338.

61. Meliha Benli Altunışık, Özlem Tür. From Distant Neighbors to Partners? Changing Syrian–Turkish Relations. *Security Dialogue*, Vol. 37, No. 2 (2006), pp. 229–248, DOI: 10.1177/096701060606066172. (дата звернення: 30.11.2023).

62. Memcon, Nicholas Burns. *Telcon with President Ozal of Turkey*, Bush Presidential Library. 1990. (дата звернення: 30.11.2023).

63. Memcon, Nicholas Burns, G. H. Bush. *Telephone Conversation with President Turgut Ozal of Turkey*. Bush Presidential Library. (дата звернення: 30.11.2023).

64. Müftüler-Baç. Turkey's ambivalent relationship with the European Union: To accede or not to accede. *Uluslararası İlişkiler*, 13(52).2016. P. 89–103.

65. Munyar V. Diyarbakır'ı AB'ye kim taşıyacak. *Hürriyet*. 2002. URL: <https://www.hurriyet.com.tr/diyarbakiri-abye-kim-tasiyacak-102077>. (дата звернення: 30.11.2023).

66. Nathalie Tocci. Turkey's European Future. Behind the Scenes of America's Influence on EU-Turkey Relations. New York. 2011. P. 3.
67. Neziroğlu, İ., Yılmaz T. Hükümetler, programları ve genel kurul görüşmeleri cilt 9 – (30 Ekim 1995–11 Ocak 1999). Ankara. 2013.
68. Nicholas Danforth. Frustration, Fear, and the Fate of U.S.-Turkish Relations. GMF On Turkey, No. 11 (July 2019). URL: <https://www.gmfus.org/news/frustration-fear-and-fate-us-turkish-relation>. (дата звернення: 30.11.2023).
69. Nicholas Danforth. Ideology and Pragmatism in Turkish foreign policy: From Atatürk to the Akp. Turkish Policy Quarterly, Vol. 7, No. 3 (2008), pp. 83-95.
70. Noutcheva, G., Aydın-Düzgüt, S. Lost in Europeanization? The Western Balkans and Turkey. West European Politics, 35(1). 2012. P.59–78.
71. Official Journal of the European Communities, L 35/1–46, 13.2.1996.Decision No 1/95 of 22 December 1995 on implementing the final phase of the Customs Union.
72. Öniş, Z. Domestic politics, international norms and challenges to the state: Turkey–EU relations in the post-Helsinki era. Turkish Studies, 4(1).2003. P.9–34.
73. Özel, S., Özcan, G.. Do New Democracies Support Democracy? Turkey's Dilemmas. Journal of Democracy 22 (4). 2011. P.124–38.
74. Park, W. Turkey's European Union candidacy: From Luxembourg to Helsinki—To Ankara? Mediterranean Politics, 5(3). 2000. P. 31–53.
75. Radikal. (2002b, August 20). Yeni Türkiye Avrupa yolunda.
76. Republic of Turkey Ministry for EU Affairs. Turkey's new European Union strategy: Determination in the political reform process, continuity in socio-economic transformation, effectiveness in communication. 2014. URL: https://www.ab.gov.tr/files/pub/turkeys_new_eu_strategy.pdf. Accessed 25 Nov 2020. (дата звернення: 30.11.2023).
77. Saatçioğlu, B. AKP's 'Europeanization' in civilianization, rule of law and fundamental freedoms: The primacy of domestic politics. Journal of Balkan and Near Eastern Studies,16(1)2014. P.86–101.

78. Saatçioğlu, B. De-Europeanisation in Turkey: The case of the rule of law. *South European Society and Politics*, 21(1). 2016. P.133–146.
79. Sabah. Erdoğan: High Society Men Can't Rule a Country. 18 July 2014. URL: <https://www.sabah.com.tr/gundem/2014/07/18/salon-sosyeteleriyle-bu-ulke-yonetilmez>. (дата звернення: 30.11.2023).
80. Sabah. Erdoğan: You are the Continuation of a Generation that Buries Girls Alive. 26 March 2017. URL: <https://www.sabah.com.tr/gundem/2017/03/26/erdogan-siz-kiz-cocuklarini-diri-diri-gomen-cehaletin-devamisiniz>. (дата звернення: 30.11.2023).
81. Sabah. CHP Embraces the Greek Rhetoric. 21 February 2019. URL: <https://www.sabah.com.tr/gundem/2019/02/21/chp-rumlarin-agziyla-konusuyor>. (дата звернення: 30.11.2023).
82. Şaban Çalış. Turkey's Balkan Policy in the Early 1990s. *Turkish Studies*, Vol. 2, No. 1 (2001), pp. 135-146, DOI: 10.1080/14683849.2001.11009177, p. 136. (дата звернення: 30.11.2023).
83. Selim Yenel. Turkey's Disengagement from the European Union. *GMF Insights*. 2 February 2023. URL: <https://www.gmfus.org/news/turkeys-disengagement-european-union>. (дата звернення: 30.11.2023).
84. Senem Üstün. Turkey and the Marshall Plan: Strive for Aid. *Yearbook University of Ankara* (1997), pp. 33-34, retrieved from: URL: http://www.politics.ankara.edu.tr/yearbookdizin/dosyalar/MMTY/27/3_senem_ustun.pdf. (дата звернення: 30.11.2023).
85. Star. Kalın. If We Opened One Tenth of the Space Provided to the PKK for an Anti-West Terror Organisation in Turkey, They Would Probably Move the Earth. 26 October 2017. URL: <https://www.star.com.tr/politika/kalin-pkky-acilan-alanin-onda-birini-biz-bati-karsiti-bir-teror-orgutune-turkiyede-acsaydik-herhalde-yer-yerinden-ounardi-haber-1268464/> (дата звернення: 30.11.2023).

86. Strobe Talbott. Post Victory Blues. *Foreign Affairs*, Vol. 71, No. 1 (1991/92), pp. 53-69, p. 65
87. The Kyiv Independent. Turkey's Baykar to open service center for drones in Ukraine. URL: <https://kyivindependent.com/turkeys-baykar-to-open-service-center-for-drones-in-ukraine/> (дата звернення: 30.11.2023).
88. Tur, O. *Türkiye ve Ortadoğu: Gerilimden İsbirliğine*. AK Partili Yıllar, ed., Zeynep Dagi. Istanbul. 2006. P.141-67.
89. Turgut Özal. Turkish Stand on the Gulf Crisis, Middle East and Europe, Address to the WEU Parliamentary Assembly in Paris on May 5, 1991. *Foreign Policy Quarterly*, Foreign Policy Vol. 16, No. 1-2, retrieved from: URL: <http://foreignpolicy.org.tr/turkish-stand-on-the-gulf-crisis-middle-east-and-europe-turgut-ozal/>.(дата звернення: 30.11.2023).
90. Tuvan Gumrukcu. Turkey's Erdogan says Hamas is not terrorist organisation, cancels trip to Israel. URL: <https://www.reuters.com/world/middle-east/turkeys-erdogan-says-hamas-is-not-terrorist-organisation-2023-10-25/> (дата звернення: 30.11.2023).
91. William Hale. *Turkish Foreign Policy 1774-2000*. London. 1997. P.119.
92. Yeni Akit. Erdogan: The West Speaks while We Can't. 21 January 2015. URL: <https://www.yeniakit.com.tr/haber/erdogan-bati-konusuyor-biz-konusamiyoruz-48065.html>. (дата звернення: 30.11.2023).
93. Yılmaz G. From Europeanization to de-Europeanization: The Europeanization process of Turkey in 1999–2014. *Journal of Contemporary European Studies*, 24(1), 86–100.
94. Yılmaz, H. Euroscepticism in Turkey: Parties, elites, and public opinion. *South European Society and Politics*, 16(1). 201. P.185–208.
95. Zürcher E. J. *Turkey: A modern history*. London and New York. 2004.

96. C.M.Radaelli. Whither Europeanization? Concept stretching and substantive change. *European Integration online Papers (EIoP)* Vol. 4 (2000) N° 8. URL: <http://eiop.or.at/eiop/texte/2000-008a.htm> (дата звернення: 30.11.2023).
97. C., & Pasquier, R. Conceptual issues. In P. Graziano & M. Vink (Eds.), *Europeanization: New research agendas*. 2006. P. 35–45.
98. Генеральне консульство України в Стамбулі. Політичні відносини між Україною і Туреччиною. URL: <https://istanbul.mfa.gov.ua/spivrobotnictvo/5471-politichni-vidnosini-mizh-ukrajinoju-i-turechchinoju>